

JUDISK

K R Ö N I K A

JUDISK KRÖNIKA 3/2015

**TEMA: TILLHÖRIGHET
EFTER TERRORDÅDEN
I PARIS OCH KÖPENHAMN**

Anneli Rådestad intervjuar Magda Haroun • Petra Socolovsky om judarnas framtid i Europa
Ricki Neuman gräver i projektet Bajit • Arthur Green om judendomens största idé • Tomer
Persico recenserar Michael Walzer • Essä av Göran Rosenberg • Sarah Schulman slår ett
slag för jiddischboxning • Hans Ruin om Heideggers antisemitism • Aron Verständig hyllar
Jeschurun 75 år • Transparent utmanar normen • Tre frågor till Jackie Jakubowski

3
2015

ÅRGÅNG 83 • OKTOBER 2015
TISHRI 5776 • PRIS 100 KR

BILDEN

Flygande sukka

"På rosh hashana accepterar vi att vissa kommer att leva och att vissa kommer att dö. Vid jom kippur inser vi att det mycket väl kan vara vi som dör. Nu sitter vi jäms med världen i ett "hus" som

inte ger något skydd. Det är inget hus. Det är den avbrutna tanken om ett hus, en parodi på ett hus. I sukkan, ett hus som är öppet mot omvärlden, ett hus som inte gör anspråk på att ligga till grund för

vår säkerhet, släpper vi det behovet. Illusionen av skydd faller bort och plötsligt är vi där, i samklang med livet. Vi känner vårt liv, vi följer vårt liv, vi dansar det, ett steg efter ett annat.”

Ur *This is Real and You are Completely Unprepared* av rabbin Alan Lew z”l.

Foto: Flying Sukkah av Toby Cohen

Främling i ett främmande land

*”En främling bär alltid sitt hemland i famnen
som ett föräldralöst barn
för vilket han kanhända
inte söker annat än en grav.”*
Ur dikten ”Kommer någon” av Nelly Sachs

”En skyddad och lekfull värld”, så beskrivs poeten Nelly Sachs liv i Berlin innan nazismens ideologiska hat förgör hennes verklighet. I maj 1940 kommer Nelly Sachs som judisk flykting till Sverige.

Med hjälp av bland andra Selma Lagerlöf, lyckas hon få visum och köper sig en av de sista åtråvärda flygbiljetterna ut ur Tyskland.

Så börjar en 30 år lång exil, i ett främmande land, på ett främmande språk.

Efter kriget, föds ur Nelly Sachs dikter ett nytt språk, sprunget ur fasan, som ger en röst åt de människor, levande och döda, som med rötterna dragits upp ur sin jordmån. Åt den döda danserskan och åt Spinozaforskaren, en gång så försjunken i sin läsning.

Det är till Nelly Sachs jag vänder mig när verkligheten brister och mina egna ord inte räcker till. Bilderna på 3-åriga Alan vars livlösa kropp havet nu spolat upp på en strand. Ögonen hos trötta och hungriga människor som desperat försöker korsa Europas gränser för att hitta en trygg plats för sina familjer.

Som oundviklig relief till vår tids flyktingvåg ligger vår kontinents becksvarta historia.

Inför det judiska nyåret påminde rabbin Jonathan Wittenberg i London om Éviankonferensen 1938. På initiativ av den amerikanska presidenten Franklin D. Roosevelt, samlades representanter från 32 länder till en internationell konferens i Frankrike. Målet var att komma överens om de olika ländernas hjälpåtgärder för judiska flyktingar, särskilt från Tyskland och Österrike, och att definiera den flyktingkvot som varje land kunde ta emot.

Representanterna uttryckte alla stor sympati med de förföljda judarna, men förklarade att de inte kunde ta emot fler flyktingar. De var oroliga för de ekonomiska påföljderna och arbetslösheten det kunde medföra. Och så var de oroliga för att en judisk flyktingström skulle öka antisemitismen i hemlandet.

Flyktingmottagandet kommer inte att vara lätt. Det kommer att förändra Sverige och Europa. Hur vet vi inte idag. En del ser flyktingarna som ett välkommet och nödvändigt tillskott av människor i ett Europa med allt för låga födelsetal. Andra varnar för de trauman den påtvingade flykten innebär för de familjer som söker en omstart i Sverige. Och vem vet vilka utmaningar som väntar Sveriges judar när krigshärjade människor från Israels fiendeländer, uppvuxna med antisemitisk propaganda, blir våra grannar.

Men att neka hundratusentals människor på flykt – barn och deras föräldrar – rätten till skydd undan död och fördömdelse har också konsekvenser. Konsekvenser som den judiska gruppen känner till allt för väl.

I den historiska backspegeln är det oacceptabelt att EU:s ledare inte kan enas om hur dagens flyktingar ska tas emot på bästa mänskliga sätt.

Att få förtroendet att leda arbetet med Judisk Krönika är inte bara hedrande, det är också ett drömjobb som förenar två världar som jag älskar. Den journalistiska, berättande världen som tar människor till platser de inte visste att de ville besöka, som utmanar fördomar, river mentala murar och erbjuder nya förhållningssätt.

Och den 5000-åriga judiska kulturen, så rik på radikala idéer, metoder och värderingar i sin ständiga process att förbättra det brustna i världen.

Det är med varm hand jag tar emot gåvan att förvalta denna kloka, uppkäftiga och alltid välformulerade kulturtidskrift som först bröderna Brick, i 47 år, och sedan Jackie Jakubowski, i 35 år, tagit hand om.

Under Jackie Jakubowskis redaktörskap har tidningen utgjort ett viktigt forum för debatten om främlingsfientlighet och minoritetsfrågor, med pluralism och tolerans som ledord. Samtidigt är tidningen den främsta förmedlaren av judisk kunskap och kultur i Sverige. Allt detta ska tidningen fortsätta vara. I en tid av stora samhällsförändringar, lokala och globala, är Judisk Krönikas röst som kulturbärare och brobyggare förmodligen viktigare än någonsin.

Det är därför vi vill att Judisk Krönikas innehåll ska nå ännu fler, i Sverige och internationellt. En av de stora förändringarna är Judisk Krönikas satsning på webb och sociala medier. Gå gärna in på judiskkronika.se, bekanta dig med hemsidan och dela de artiklar du tycker att människor i din närhet borde ta del av.

Webben ger nya annonsmöjligheter som i förlängningen kan leda till en utveckling av både tidning och sociala medier. För att fortsätta vara en av Sveriges bästa kulturtidskrifter måste vi kunna arbeta med Sveriges främsta skribenter, illustratörer och fotografer, och för det krävs det kapital.

I framtiden hoppas vi också att en del av Judisk Krönikas innehåll ska översättas till engelska för att via webben tillgodose det växande intresse för judiskt liv i Sverige och Europa som finns, i bland annat Israel och USA.

För några år sedan träffade jag en fotograf i en av New Yorks skyskrapor.

Under den minut det tog oss att färdas från topp-till bottenplan berättade han att han en gång fått i uppdrag av en amerikansk-judisk organisation att resa till Europa för att fota dess allra sista judar.

Väl på plats upptäckte han att ”*the last Jews of Europe are having babies,*” att Europas sista judar föder barn!

De barnen har vuxit upp och föder nu egna barn, i Europa.

I Bulgarien, Kroatien, Estland och Rumänien byggs nya judiska förskolor för att få plats med alla barn. I London, Krakow, Budapest, Berlin och Paris bryts ny judisk mark genom innovativa mat- och kulturprogram och bara i år arrangeras den judiska kunskapskonferensen Limmud i 23 av Europas storstäder.

Mitt i centrala Stockholm byggs Baijt, ett nytt och öpp-

nare judiskt kulturcenter. Detta är den ena berättelsen om vad som händer i judiskt liv i Europa.

Den andra berättelsen handlar om unga extremister med kopplingar till Islamiska staten, som dödar judar enbart för att de är judar: på Judiska Museet i Bryssel, i matbutiken Hypercacher i Paris och utanför synagogan i Köpenhamn.

Den handlar också om att 70 procent av Europas judar inte öppet vågar visa sin judiskhet av rädsla för att bli attackerade, till exempel på Malmös gator, enligt en rapport sammanställd av Europas judiska ledare.

Vad säger dessa båda verkligheter om judisk samtid och framtid i Europa?

Några svar hittar du i det här numret av Judiska Krönika som bland annat handlar om TILLHÖRIGHET efter terrordåden.

Petra Socolovsky har följt den tidvis hätska debatten mellan judiska intellektuella i Europa och USA som har olika syn på judarnas framtid i Europa.

Judisk Krönika har träffat några av arrangörerna bakom Fredens ring, som efter terrordådet i Köpenhamn skapade en mänsklig ring runt Stockholms synagoga, till stöd för Sveriges judar. Vad motiverade dem?

Vad ger mer tilltro till en judisk framtid i Europa än ett nytt judiskt kulturcenter mitt på Stockholmskartan? Judiska Församlingens största satsning någonsin.

Ricki Neuman berättar historien om Baijt.

Samtidigt i Kairo: Judiska Församlingens ordförande Magda Haroun, 62, är yngst av de åtta judiska kvinnor som finns kvar i Kairo. Här föds inga fler judiska barn och snart stängs stadens sista synagoga för gott. Vad kan vi lära av en mångtusenårig judisk berättelse som alldeles snart tar slut?

Om allt går väl, blir jag själv mamma om ett par veckor. Med en europeisk-judisk bebis på väg känns dessa frågor än mer angelägna och konkreta. Under min föräldraledighet kommer författaren och journalisten Ricki Neuman vara gästredaktör för Judisk Krönika. Jag är tillbaka till sommaren 2016. För er som undrar vad avgående chefredaktör Jackie Jakubowski planerar den närmsta tiden är det bara att bläddra fram till tidningens sista sida.

BILDEN: När Anneli Rådestad är på föräldraledighet kommer Ricki Neuman vara gästredaktör för Judisk Krönika. Foto: Karl Gabor

Judisk Krönika

UTGES AV
Stiftelsen Judisk Krönika

**CHEFREDAKTÖR OCH
ANSVARIG UTGIVARE**
Anneli Rådestad
redaktion@judiskkrönika.se
tel: 08-660 70 62

GRAFISK FORMGIVNING
Jackie Jakubowski

REDAKTIONSÅD
Anders Carlberg, Eva Ekselius,
Mikael Feldbaum, Christina
Gamstorp, Noa Hermele,
Annika Hermele, Ricki
Neuman, Lizzie Oved Scheja

ANNONSAVDDELNING
Thomas Wolff
tel: 031-28 50 95
mobil: 0708-580451
annons@judiskkrönika.se

**EKONOMI, ADMINISTRATION
OCH PRENUMERATION**
Dina Markovich
tel: 08-660 38 72 ons, fred.
administration@judiskkrönika.se
prenumerationspris 395 kr/år
studerande 250 kr; utlandet 495 kr
lösnummerpris 100 kr
plusgiro 54 120-1

ADRESS
Box 5053, 102 42 Stockholm
Hemsida på internet
www.judiskkrönika.se

Utkommer med 4 nr per år.
Nästa nummer: 21 dec. 2015
Manusstopp: 9 nov. 2015

Tryckt hos Grafiska Punkten
Producerad av Gabor & Co
issn 0345-5580

Prenumeration på Judisk Krönika
ingår i medlemsavgiften till
Judiska Församlingen.

Citera oss gärna, men ange källan.
Förbehåll mot elektronisk
publicering måste meddelas
av artikelförfattaren.

MEDARBETARE I DETTA NUMMER

TOBY COHEN
är prisbelönad
brittisk fotograf
verksam i Israel.

ARTHUR GREEN
är amerikansk
rabbin och expert
på kabbala och
neochassidism.

RICKI NEUMAN
är journalist och
gästredaktör för
Judisk Krönika
under Annelis
föräldraledighet.

**TOMER
PERSICO** är
skribent för
Haaretz och
professor i
religion.

**GÖRAN
ROSENBERG** är
författare och
journalist och
Judisk Krönikas
nya kultur-
krönikör.

HANS RUIN
är professor i
filosofi vid
Södertörns
högskola.

**SARAH
SCHULMAN** är
Judisk Krönikas
nya jiddisch-
krönikör.

**PETRA
SOCOLOVSKY**
är svensk
journalist bosatt
i USA.

**REBECCA
TARSCHYS** är
kulturjournalist i
bland annat
Dagens Nyheter.

**ARON
VERSTÄNDIG**
är ordförande i
Föreningen
Jeschurun.

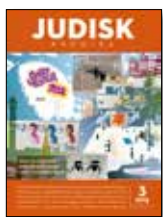
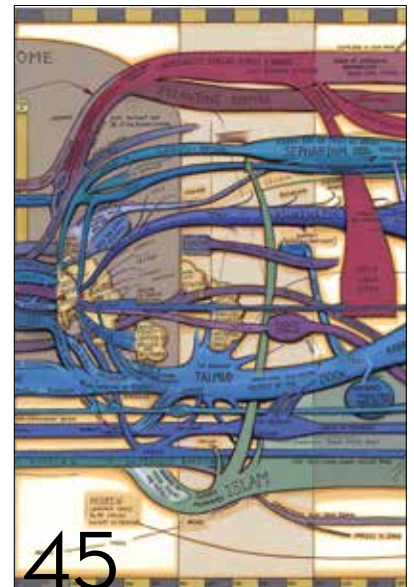
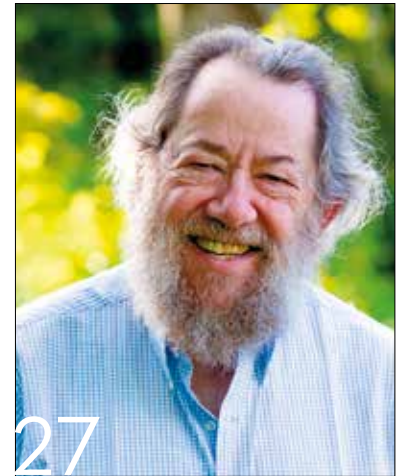
.....

**DELTA I ETT
5000-ÅRIGT SAMTAL**

JUDISKKRONIKA.SE

INNEHÅLL

Nr 3 • 2015

Omslagsbild
av illustratören
Cecilia
Undemark

10 SLUTET PÅ HISTORIEN
Anneli Rådestad intervjuar Magda Haroun

16 "DEN SISTE JUDEN SKA SPOTTA!"
Petra Socolovsky har följt debatten om judarnas framtid i Europa

19 EFTER DÅDEN I PARIS OCH KÖPENHAMN
Tillhörighet och utanförskap

27 EN AV JUDENDOMENS STÖRSTA IDÉER
Arthur Green om "Guds avbild"

30 BERÄTTELSEN OM BAIJT
Ricki Neuman gräver i historien

36 ATT PLÅTA GUD
Bildreportage av Toby Cohen

45 NATIONALISM OCH JUDENDOM
Essä av Göran Rosenberg

50 "JUDARNA HAR NÅGOT FUFFENS FÖR SIG"
Aron Verständig om Jeschurun

53 "GETTOTS TROLLKARL"
Sarah Schulman slår ett slag för jiddischboxning

60 KLOTTRAT PÅ VÄGGEN
Intervju med ultraortodoxa graffitikonstnären Ometz

64 SOLKAD STORHET
Hans Ruin har läst Heideggers dagböcker

70 MED MUSIKEN SOM VAPEN
Ett porträtt av Theodore Bikel

68 TV-SUCCÉN TRANSPARENT
Möt manusförfattaren

74 TILL SIST: Tre frågor till Jackie Jakubowski

ARKIV

Judisk Krönika för 50 år sedan

Judisk Krönika nr 7, 1965

Rabbin Narrows dröm

Om judendomen, om judisk livsstil, judisk filosofi, om allt det, som inbegripes i "att vara jude", skall ha en utsikt att överleva, måste det också ha en möjlighet att nå ut till alla med vad det har att ge. Skapande krafter i judendomen måste ge den en ny relevans — eller kanske snarare återge den en relevans, som judiskt liv en gång hade även i de länder, där judarna inlemmats i det samhälle, där de lever.

Den nytillträdde rabbinen *Morton Narrows* kommer direkt från USA, där just dessa ting sysselsatt och intresserat honom, och han vet, att dessa problem dyker upp i många länder just nu.

— Inom varje land och samhälle har man problem med den mellanfolkliga samlevnaden och samlevnaden mellan människor, säger han. Här kan de krafter, som judendomen besitter inom sig, spela en stor roll, inte bara för judarna själva utan för hela det samhälle, där de lever.

Morton H. Narrows.

— Här syns något av vad jag menar, säger han och pekar på sida efter sida, uppslag efter uppslag. Den judiska ungdomen skriver poesi, judisk poesi världen över. Den ger uttryck för vad det är att vara jude, vad judendomen innebär. Detta är ett bevis för skapande judendom på modernt sätt. De unga talar om något väsentligt, de berättar det på samtidens språk, och de har en möjlighet att nå ut över det judiska samhällets gränser, att dela med sig av sin tradition, sina kulturskatter — till berikande av all annan kultur.

På samma sätt har judisk folkmusik och judiska folkdanser nått en renässans på många håll inom de judiska församlingarna.

Hur det är i Sverige? Ja, uppriktigt sagt vet jag det inte ännu. Jag har varit här så kort tid och bemödar mig nu i första hand att lära mig något av det svenska språket.

Och här är vi inne på ett av den nye rabbinens stora intressen, en dröm, som han gärna vill se förverkligad.

— Trots att jag är glad att vara här och få tjäna församlingen, måste jag beklaga, att en judisk församling skall behöva vända sig till utlandet för att hämta sina rabbiner, sina lärare, säger han. Det betyder, att dessa under praktiskt taget hela sin verksamhet måste ha språksvårigheter att kämpa med, svårigheter, som hindrar deras verksamhet.

Judisk Krönika. Din tidning. Sedan 1932.

Vi stöder Judisk Krönika genom att önska tidningens läsare

Gott nytt år 5776 !

STOCKHOLM

Lisa och Isak Abramowicz
Fryda Aloni med familj
Familjen Arnheim
Lola Baral
Noemi och Sandor Berger
Karin och Bengt Björkstén
Allan Bodlander
Tom Carlquist
Susanna och Arne Christensen
Georg och Elisabeth Citrom
Adam Fibert
Bruno Frister med familj
Sofia och Sune Gellberg
Basia Gerson med familj
Agnes och Andras Györki
Annika, Noa, Perla, Aviva och Mika
Hermele
Bernt Heyman
Erica och Bertil Josefson
Cela Justrin
Jalal Kiabi
Joel Klein med familj
Jeanette Krantz med familj
Savid och Shoshana Kushner
Lena, Andreas, Simon och Jonathan
Körösi
Rafal Lekach
Carro, Rebecca och Stefan Levy
Ruth Lichtenstein med familj
Ann och Arnold Maliniak
Arne och Molly Mankowitz
Eva och Henry Milestad med familj
Teresia, Alberto och Hugo-Albert
Neter-Castano
Elisabeth och Magnus Neuberg
Eveline och Lilleman Neuman
Berith och Charles Niburg
Barbara och Naum Norman
Margit Pozsgai
Dora och Henrik Radomski
Brita och Benny Rawet

Monica och Tobias Rawet
Susanna Reisch
Alexander Rothman
Hans Rosenberg
Familjen Rothstein Sylvesten
Familjen Rådestad Djelevic
Nessie och Leif Schuman med familj
Eva och Ulf Sender med familj
Curt Skaj
Lucyna och Liliana Spiro
Sonja Stahlhammer med familj
Eva och Peter Stein
Familjen Strykowski
Lennart Wolff
Renée och Michael Zamek
Genia Zonabend och Werner Seidler
Gott nytt år önskas släkt och vänner
på Judiska Hemmet från
familjen Katzenstein

GÖTEBORG

Judith Berger och Sigmund Baum
Marie och Rolf Danofsky
Rakel Elwien
Dan Fibert med familj
Lars Erik Gerdne
Madzia och Sam Gutman med familj
Hans och Ann-Helen Jisander
Sidsel och Peter Kadar
Sid och Gösta Kanter
Markus och Harry Landau
Rebecca och Nils Lewinsky
Rebecka Müller
Maria Rothstein
Marika och Harry Schlosser med
familj
Henryk och Greta Sender med familj
Gunilla och Abraham Smoler
Inna Sverdlova

MALMÖ

Lea Gleitman
Rebecca F. Goldberg med familj
Per och Lena Goldberg
Ylva och Fred Kahn
Cecilia Larsson
Jytte och Stig Marlow
Weddig Runquist
Regina, Adela och Aron Zyto

VÄSTERÅS

Eleonore och Motek Diamant
Eva och Jack Klagsbrunn
Örjan Kättström

HELSINGBORG

Judith och Gideon Beil
Willi Beil

FRÅN ANDRA DELAR AV LANDET

Andreas, Johanna och Ebbe
Augustsson, Skövde
Tomas Bremell, Mölndal
Gunilla och Jacob Ceder,
Vänerborg, barn och barnbarn i
Göteborg och Barcelona
Abraham Grienspan med familj,
Uppsala
Yvonne Jandréus, Skivarp
Charlotte och Sture Johannesson,
Skanör
Monica och Odd Larsen, Sydkoster
Eva och Harry Lecerof, Hjärup
Eva-Lena och Jan Liberman, Pixbo
Lena och Jan Moses, Lund
Jan och Annika Millner, Billdal
Francisco Penayo, Ludvika
Edgar Schyberg, Källered
Inger och Göran Zador, Södertälje

PORTRÄTT

Magda Haroun

SLUTET PÅ HISTORIEN

PÅ SITT KONTOR I CENTRALA KAIRO KÄMPAR MAGDA HAROUN MOT TIDEN. HON ÄR DEN SISTA AV EGYPTENS JUDAR SOM ARBETAR FÖR ATT BEVARA LANDETS MÅNGTUSENÅRIGA JUDISKA KULTURARV. PÅ SPEL STÅR FEMTON SYNAGOGOR, EN TUSEN ÅR GAMMAL BEGRAVNINGSPLATS, OCH HUNDRATUSENTALS BÖCKER OCH SKRIFTER. I DEN EN GÅNG BLOMSTRANDE JUDISKA FÖRSAMLINGEN ÄR MAGDA HAROUN SNART ENSAM KVAR. **ANNELI RÅDESTAD** INTERVJUAR HENNE.

FOTO: ANNELI RÅDESTAD

BILDEN: Magda Haroun på sitt kontor i centrala Kairo. Hon är den yngsta av de åtta kvinnor som utgör den allra sista spillran av Kairos mångtusenåriga judiska historia.

Det är bara några timmar kvar till shabbat när jag får tag på Magda Haroun, president i Kairos judiska församling.

– Är det shabbatgudstjänst i Shaar Hashamayim-synagogan på Adlygatan ikväll ropar jag över den rassliga telefonlinjen.

På andra sidan hör jag hur Magda Haroun kväver ett skratt.

– Nej. Synagogan är stängd. Allt som finns kvar av vår församling är åtta gamla kvinnor.

Efter shabbat ses vi på hennes kontor högst upp i en gammal byggnad mitt i centrala Kairo. Haroun&Haroun står det på dörrposten. Det var härifrån som Magdas pappa Shehata Haroun, en av grundarna av Egyptens kommunistparti, arbetade som advokat under sin livstid.

Faderns humanism och rättvisepatos och hans självklara judiskhet återkommer flera gånger under vårt samtal och verkar vägleda Magda Haroun i hennes arbete för det som återstår av Kairos judiska församling.

Magda Haroun har två huvuduppgifter, säger hon: att sörja för församlingens kvarvarande åtta medlemmar och att förbereda Egypten för en tid då inga egyptiska judar längre finns kvar.

VARFÖR ÄR DET VIKTIGT ATT ETT EGYPTEN UTAN JUDAR MINNS SITT JUDISKA ARV?

– Det är viktigt för att den egyptiska historien är sammanflätad med den judiska. Vi har funnits här sedan Moses tid. Den judiska filosofen Maimonides var läkare i sultan Saladins hov och judarna tillförde väldigt mycket till det moderna Egyptens utveckling.

1900-talets första decennier var en slags guldålder för egyptisk-judiska relationer. Egyptens nationalbank Bank Misr grundades enligt en sefardisk bankmodell. Den judiske regissören och skådespelaren Togo Mizrahi var en av dem som introducerade den egyptiska filmindustrin och den judiska sångerskan Laila Morad och hennes familj blev en slags aristokrati i den egyptiska underhållningsbranschen.

I det politiska Egypten rörde sig judiska nationalister, socialister och kommunister.

Nationalisten René Qattawi, ledaren för Egyptens sefardiska församling, var antisionist och arbetade enligt devisen ”Egypten är

vårt hemland, arabiskan vårt språk” medan akademikern Murad Beh Farag kombinerade en stark egyptisk nationalism med en passionerad sionism.

I dikten ”Mitt hemland Egypten, min födelseplats” uttryckte Farag sin djupa lojalitet med Egypten medan han i boken *Jerusalemica* från 1923 försvarade judarnas rätt till ett eget land. Det fanns ingen motsättning i detta. Det var inte heller ett hinder för att Farag samma år skulle vara en av medförfattarna till Egyptens första konstitution.

1930-talet slog an en annan ton. Medan nazismen bredde ut sig i Europa tilltog ilskan mot den brittiska kolonialherren i Mellanöstern. I Palestina stred judar och araber på var sitt håll för sin självständighet från briter, men också mot varandra i slaget om vem som skulle få vilken del av det Heliga Landet. Och med spänningarna mellan judar och araber i Palestina ökade antisemitismen bland regionens militanta nationalister.

STORMUFTIN AV JERUSALEM, Haj Amin al-Husseini, antiimperialist och allierad med Adolf Hitlers nya regim i Tyskland, finansierade Muslimska brödraskapets översättning av *Mein Kampf* och ”Sions vises protokoll” till arabiska. Muslimska brödraskapet, som bildades i Egypten 1928, delade ut antijudiska pamfletter bland de allra fattigaste, i fabrikslokaler och moskéer. De anklagade judarna och briter för att attackera muslimer i Palestina och för att förstöra islams heliga platser i Jerusalem.

Med Israels grundande 1948, och kriget som följde, blev diskriminering och fängslandet av judar allt vanligare i Egypten. 1950 hade fyrtio procent av den judiska befolkningen lämnat landet.

1956, när Storbritannien, Frankrike och Israel anföll Egypten i kampen om makten över Suezkanalen, deklarerade Egyptens unge president Gamal Abdel Nasser att Egyptens judar skulle ses som statsfiender, vilket ledde till ytterligare en våg av massutvandring. De judar som stannade kvar gjorde det till ett väldigt högt pris.

Den judiska befolkningen gradvisa försvinnande är ett av Magda Harouns starkaste barndomsminnen. Hon berättar om somrarna vid

PORTRÄTT

Magda Haroun

Medelhavet i kuststaden Alexandria där släkten brukade hyra två stora hus bredvid varandra för att alla skulle få plats. Gemensamma middagar, långa politiska samtal, lek och skratt präglade de varma sommarkvällarna.

Tills folk började ge sig av.

– En faster försvann. Sedan en faster till. Och kusinerna och klasskamraterna. Ingen talade om det. Det var som en tyst överenskommelse. Tillslut var det bara jag och min syster Nadja kvar.

MAGDA HAROUNS EGEN upplevelse av antisemitism är begränsad, säger hon, men ett specifikt tillfälle har etsat sig fast. Hon var fjorton år och satt som vanligt längst bak i klassrummet. Läraren berättade om kriget mellan Egypten och Israel. ”Judarna, sa läraren, är ena skabbiga hundar”.

Alla i klassen vände sig om och tittade på Magda, som var den enda judiska eleven i klassen.

– Jag reste mig upp och gick hem. Jag vill aldrig tillbaka till skolan, informerade jag min pappa.

Han lyssnade noga på mig och sa: ”Vet du, de palestinska barnen i Israel, som är i samma ålder som du, de går igenom precis samma sak men de slutar inte gå till skolan för det.”

Efter en stunds diskuterande gick jag med på att fortsätta skolan om läraren gick ut med en offentlig ursäkt för att ha blandat ihop judar och israeler. Vilket hon gjorde.

VARFÖR HAR MÄNNISKOR I EGYPTEN SÅ SVÅRT ATT SKILJA PÅ ISRAELER OCH JUDAR?

– I skolan lärde vi oss att det var samma sak. Lärarna förklarade inte att sionism är en ideologi med olika strömningar och att judendom är en religion.

”DET KÄNNS
KONSTIGT, MÅSTE
JAG SÄGA, ATT
NÄSTAN VARA
UTDÖD. IBLAND
VAKNAR JAG MITT I
NATTEN OCH OROAR
MIG FÖR VEM SOM
SKA BEGRAVA MIG.
FÖR VEM SOM SKA TA
HAND OM SYNAGO-
GORNA. OCH FÖR
VEM SOM KOMMER
TALA OM OSS. VI
LEVDE JU HÄR.”

VAD BETYDER ORDET SIONIST I EGYPTEN?

– Det betyder israeler, judar, fiender, ockupanter.

– Jag har också problem med sionismen. Idén om en judisk stat och att Israel är judarnas hemland berövar judar i resten av världen deras integritet. När Benjamin Netanyahu kommer till Paris och uppmanar dess judiska invånare att flytta till Israel och begraver de fransk-judiska offren i gisslandramat i kosherbutiken i Israel, är det ett tydligt meddelande till de franska judarna att de inte är hundra procent fransmän. Att en del av dem tillhör Israel. Att skapa ett land för enbart en religion eller kultur är galenskap, oavsett om landet är judiskt, muslimskt eller hinduiskt.

Magdas politiska hållning är djupt influerad av hennes far, Shehata Haroun, grundaren av Egyptens kommunistparti och en känd judisk personlighet i Egypten. Trots att nästan hela hans familj lämnade Egypten och han själv fängslades i tre år på grund av sin judiskhet, hade han inte en tanke på att själv lämna landet, säger Magda Haroun.

VARFÖR VAR DET SÅ VIKTIGT FÖR DIN FAMILJ ATT STANNA KVAR?

– ”Den som en gång druckit av Nilens vatten kommer alltid återvända till Egypten”, brukar man säga. Egypten har en väldigt stark dragningskraft och jag älskar varje del av det här motsägelsefulla landet. Det var likadant för min far.

– Han kom klädd i slips och kavaj till kontoret varje morgon, men så fort han kom hem bytte han om till den traditionella egyptiska *jellabiyen*. Jag, liksom han, är egyptier i själ och hjärta. Egyptier och judar. Båda.

”JAG ÄR
EGYPTIER
OCH
JUDINNA.
MEN OM
JAG MÅSTE
VÄLJA
ÄR JAG
EGYPTIER
FÖRST.”

ETT AV MAGDA Harouns mål som president för Kairos judiska församling är att informera om de judiska invånarnas bidrag till den egyptiska historien. Det är många som är intresserade nu, vilket bland annat märks genom de TV-serier och dokumentärfilmer som har producerats i Egypten de senaste åren.

Dokumentären ”Jews of Cairo” av Amir Ramses från 2013 beskriver livet för Egyptens judiska befolkning under första delen av 1900-talet. Regissören frågar sig hur Egyptens judar gick från att ha varit grannar och samarbetspartners till fiender i så många egyptiers ögon. Filmen förbjöds till en början i Egypten men har visats både lokalt och internationellt sedan dess.

Och i somras, under fastemånaden Ramadan, bänkade sig den

arabiska världen framför TV-serien ”De judiska kvarteren”. Serien följer en judisk överklassfamilj i Kairo åren före Israels utropande och kriget 1948. Det som väckte internationell medias uppmärksamhet kring serien var att arabisk TV för första gången på decennier beskrev de judiska karaktärerna som vanliga människor, utan en antisemitisk tvist.

Jag frågar Magda Haroun om man kan dra några slutsatser av den här utvecklingen?

– Jag hoppas att det får folk att tänka annorlunda om judar, även om TV-serien har flera historiska felaktigheter. Egypten har ingen läskultur. De flesta är analfabeter och böcker är dyra. TV:n är jätte viktig och det är många som får hela sin utbildning från den. Men jag önskar att regissören hade spenderat mindre pengar på att

dekorera synagogan och i stället hade anställt en historiker när han skrev dramat.

EN GÅNG I TIDEN fanns det synagogor i varje protektorat i hela Egypten, från söder till norr, säger Magda Haroun med märkbar stolthet i rösten. Hon berättar om de fyra bibliotek, fyllda av dokument, som ännu inte kartlagts av forskare. Och om Maimonides-synagogan som fått sitt namn efter den stora judiska filosofen som bad och undervisade där på 1100-talet, och om den tusen år gamla judiska begravningsplatsen, som ligger mitt i ett av Kairos slumområden.

– Judar över hela världen har släktingar begravda här. Men begravningsplatsen är i ett fruktansvärt skick. Gravstenar har välts och på dem kör åsnevagnar och bilar. Ädelstenarna som en

BILDEN t.v. Shaar Hashamayim-synagogan vid Adlygatan i Kairo.
Foto: Anneli Rådestad

BILDEN ovan: Metropolen Kairo med pyramiderna i bakgrunden.
Foto: Flickr Creative Commons

PORTRÄTT

Magda Haroun

”ALLA MINORITETER BORDE
LÄRA SIG ATT STÅ UPP FÖR
SINA RÄTTIGHETER I DET LAND
DE BOR I. INGEN HAR RÄTT ATT
SÄGA ATT DU INTE HÖR HEMMA
DÄR DU FÖDDES”

gång prydde gravarna har stulits. Men det går inte att restaurera begravningsplatsen utan att hjälpa de många fattiga som lever i slummen bredvid. Och det är ett ännu större projekt.

FINNS DET NÅGOT SOM JUDISKA FÖRSAMLINGAR I ANDRA DELAR AV VÄRLDEN KAN HJÄLPA TILL MED?

– Först vill jag säga att den judiska historien i Egypten tillhör Egypten,

inte judarna i världen. Det är jätteviktigt. Med det sagt vill jag berätta att jag försöker ändra stadgarna i en stiftelse som har verkat för fattiga judiska barn i Egypten. Nu när det inte längre finns några judiska barn försöker jag göra om stiftelsen till stöd för det judiska arvet i Egypten. Om regeringen godtar de nya stadgarna kommer jag att tillsätta en styrelse där jag hoppas att både lokala och internationella medlemmar kan ingå.

VAD KAN VI KAN LÄRA OSS AV STORHETEN OCH TRAGEDIN I DEN EGYPTISK-JUDISKA HISTORIEN?

– Alla minoriteter borde lära sig att stå upp för sina rättigheter i det land de bor i. Ingen har rätt att säga att du inte hör hemma där du föddes. Ingen har rätt att driva dig hemifrån. Jag föredrar att dö för mina rättigheter i mitt hemland, framför att leva i exil i ett land som inte är mitt.

KAN HISTORIEN EN DAG ÅTERSKAPA DEN BLOMSTRANDE JUDISKA FÖRSAMLING SOM LEVDE OCH VERKADE HÄR TILL SLUTET AV 1940-TALET?

– Jag ser inte hur det skulle gå till. Allt har sitt slut. Romarriket hade sitt slut. Faraonerna hade sitt. Den judiska civilisationen överlevde både faraoner och romare. Visst känns det tråkigt att vi inte överlevde Gamal Abdel Nasser. Det känns konstigt, måste jag säga, att nästan vara utdöd. Ibland vaknar jag mitt i natten och oroar mig för vem som ska begrava mig. För vem som ska ta hand om synagogorna. Och för vem som kommer att tala om oss. Vi levde ju här.

.....
Filmtips: Dokumentären ”Jews of Egypt” av Amir Ramses.

Boktips: ”Alexandrian Summer” av Yitzhak Gormezano Goren.

1867: Suezkanalens invigning fick en dramatisk effekt på världshandeln och den europeiska koloniseringen av östra Afrika. Europeiska affärsmän och lycksökare bröt ny mark. Med det Osmanska rikets fall, briterernas ockupation av regionen och Första världskrigets utbrott i Europa ökade också inflyttningen av judar. Många flydde förtryck och våldsamma antisemitiska attacker i Europa och sökte ett nytt liv i Egypten. Under några få decennier, från sekelskiftet till 1948, växte den judiska församlingen i Egypten från 20 000 medlemmar till över 80 000.

1948: Med Israels grundande och krigen som följde blev statssanktionerad diskriminering och fängslandet av judar allt vanligare i Egypten. 1950 hade fyrtio procent av den judiska befolkningen lämnat Egypten för bland annat Israel, Frankrike, Storbritannien och USA.

1956: Sinaikriget 1956 gjorde situationen akut. När Storbritannien, Frankrike och Israel anföll Egypten i kampen om makten över Suezkanalen, deklarerade Egyptens president Gamal Abdel Nasser att Egyptens judar skulle ses som statsfiender. Den judiska befolkningen fick två dagar på sig att packa sina väskor och lämna landet. Av de judar som valde att stanna blev över tusen fängslade och torterade.

1967: Under Sexdagarskriget 1967 var det dags igen. Judiska män i åldrarna sexton till sextio fängslades och utsattes för tortyr. Genom den etniska rensningen av judar lyckades man på trettio år minska den judiska befolkningen i Egypten från över 80 000 till 2 500. Idag finns 12 judar kvar i Kairo och Alexandria.

Claims Conference ועידת התביעות
The Conference on Jewish Material Claims Against Germany

CLAIMS CONFERENCE CHILD SURVIVOR FUND (Fond för överlevande barn)

Claims Conference förhandlingar med den tyska regeringen har resulterat i en fond för vissa överlevande från Förintelsen som var barn vid tiden för sin förföljelse. Child Survivor Fund (Fonden för överlevande barn) kommer att betala ut 2 500 € till berättigade personer som ansöker till programmet.

Behörigheten är öppen för de som föddes den 1 januari 1928 eller senare OCH som har förföljts som judar, under följande omständigheter:

(I) i koncentrationsläger; eller

(II) i ett getto (eller hållits fängslade på liknande plats som den tyska regeringen har godkänt); eller

(III) som har levt gömd eller under falsk identitet eller har befunnit sig illegalt, under minst 6 månader i Nazi-ockuperat område eller i något av länderna som ingick i axelmakterna.

Personliga ansökningshandlingar har skickats ut till vissa överlevande som tidigare fått ekonomisk kompensation från andra program. Om du har mottagit ett personligt ansökningsformulär med posten, vänligen fyll i det och returnera det till Claims Conference.

Om du anser att du är behörig att ansöka om medel från Child Survivor Fund, och inte har fått en ansökan skickad till dig, kan du hitta ansökningshandlingar på www.claimscon.de och skicka dessa till Claims Conference. Information om programmet finns även på hemsidan.

Om du har lämnat in en ansökan och har fått en bekräftelse av Claims Conference, så behöver du inte vidta någon åtgärd. Om du har lämnat in en ansökan och inte har fått en bekräftelse inom 8 veckor, från det att den lämnades in, vänligen kontakta Claims Conference.

Ansökan måste skickas in av överlevande. Om en behörig överlevande ansöker och därefter avlider, är efterlevandes make/maka berättigad till ersättningen. Om ingen efterlevande make/maka finns, är efterlevande barn till den ansökande berättigade till ersättningen.

Hardship Fund

Den tyska regeringen har nyligen åter slagit fast att judiska offer för Nazismen ej kan få ersättning från Hardship Fund om de omfattades av en organiserad evakuering. Däremot har den tyska regeringen förtydligat att denna restriktion enbart gäller sökande som själva utsattes för en organiserad evakuering. Kontakta Claims Conference för mer information.

Det är kostnadsfritt att ansöka till alla Claims Conference program.

För mer information kontakta:

Claims Conference Fonds

Graefstrasse 97, D 60487 Frankfurt am Main, Germany

Tel:++49-69- 713-748-30 Fax:++49-69 – 721-104

E-post: A2-HF-CEEF2@claimscon.org www.claimscon.de

Claims Conference har utsett en ombudsman. Vänligen mejla Ombudsman@claimscon.org eller skicka ett brev till Claims Conference Ombudsman, Postfach 90 02 08, 60442 Frankfurt, Tyskland, för att kontakta ombudsmannen.

NOAKS ARK
JUDISKA FÖRSKOLAN

ALEXANDRA
SKOLAN
GÖTEBORGS JUDISKA MONTESSORISKOLA

Låt ditt lärande bli våra barns inspiration!

Vi söker dig/er som har erfarenhet och vill arbeta på en Judisk skola eller förskola i Göteborg.

Förskolelärare | Låg/Mellanstadielärare med behörighet
Elevassistenter | Stödlärare | Fritidspedagoger

Vi har även behov av vikarier till ovastående tjänster som kan arbeta både korta och/eller längre perioder!

Du som är intresserad hör av dig till Rektor Amos Algani, amos.algani@montessoriskolan.se eller Förskolechef Eva Levin, eva.levin@noak.nu Sista ansökningsdag är 30 oktober.

Alexandraskolan är en skola för barn från förskoleklass t.o.m. femte klass. Skolan har en Judisk identitet och inriktning och arbetar Montessoriinspirerat. Totalt är vi 55 elever. Skolan som är en friskola drivs av en icke vinstdriven ideell stiftelse.

Noaks Ark är en Judisk Förskola med ca 50 barn från 1,5 till 5 år. Vi har 4 avdelningar. Förskolan är ett föräldrakooperativ med insatser från föräldrar.

SKA JUDARNA LÄMNA EUROPA?

”Ja, det är dags att packa väskorna och lämna den för judarna så olycksaliga kontinenten.

Och innan den sista juden lämnar Europa skall han vända sig om och spotta!”

Det här är en av otaliga kommentarer som fallts i debatten som följde publiceringen av Jeffrey Goldbergs essä i den amerikanska tidskriften *The Atlantic* i april 2015:

”Is It Time For the Jews To Leave Europe?”

Judarna som essän handlar om, i alla fall flera av de europeiska judiska intellektuella, gick i taket: ”Vilken rätt har amerikanerna att tala om för oss vad vi ska göra”?

PETRA SOCOLOVSKY har följt debatten om judarnas framtid i Europa.

Ljusen släcks och fem figurer går upp på scenen. Två är från Europa, två från USA. Debattledaren är amerikan, men bor i Berlin. Alla är judar.

I den stora kongresshallen på Hilton i Washington DC, hotellet där mordförsöket på president Ronald Reagan utspelade sig i slutet av mars 1981, sitter närmare tusen åhörare från USA och hela världen.

American Jewish Committee är en av USA:s största judiska lobbyorganisationer som stöttar judiska grupper utomlands, bland annat genom den här årliga konferensen. I flera dagar har antisemitismens frammarsch i världen diskuterats. Nu har vi kommit fram till den stora slutdebatten: *Do Jews Have a Future in Europe?*

Moderatorn Deidre Berger från AJC i Berlin går igenom siffrorna igen:

– I Storbritannien har antisemitismen ökat med 118 procent. I Frankrike med 100 procent och i Tyskland med 25 procent.

Sedan ger hon ordet till journalisten Jeffrey Goldberg som öppnar debatten:

– Efter månader av research för min artikel ser jag inga snabba lösningar på Europas problem. Om jag bodde i Toulouse och visste att jag riskerar mina barns liv genom att skicka dem till en judisk skola, då skulle jag flytta.

JEFFREY GOLDBERGS ESSÄ, som väckt sådant liv, tar avstamp i ett februarikallt Paris där hans intervju med

filosofen Alain Finkielkraut dramatiskt avbryts av nyheten om ett gisslandrama i en koscherbutik, i en av stadens östra delar. Goldberg åker omedelbart dit.

Attackerna mot matbutiken i Paris och mot synagogan i Köpenhamn kort därpå satte igång en debatt även i Sverige. Uppdrag Granskningens reportage där reporterna, med dold kamera, går runt på Malmös gator i kippa och davidsstjärna blev ett uppvaknande för många.

I Sverige blev det startpunkten för en intensiv debatt, som öppnade makthavarnas ögon för den alltmer ökande antisemitismen. I USA rådde också en djup oro över utvecklingen i Europa, men där var det Jeffrey Goldbergs artikel som fick etablissemangen att vakna.

Jeffrey Goldbergs essä är lång och välskriven, uppdelad i kapitel.

Kapitel IV handlar om Sverige. Goldberg tillbringar en hel dag på Paideia i Stockholm, ett institut för judiska studier som grundades på initiativ av den svenska regeringen år 2000.

– Jag blev förvånad när artikeln kom ut, säger Paideias grundare Barbara Spectre.

Under besöket på Paideia i Stockholm träffade Jeffrey Goldberg 25 unga europeiska judar, som trots samhällsklimatet och Förintelsens djupa sår på kontinenten valt att stanna, fördjupa sin judiska identitet och leda utvecklingen i sina respektive församlingar.

– Tonen i artikeln är väldigt nedlåtande och mörk, säger Barbara Spectre.

Redan i stycket efter det som handlar om besöket

på Paideia citerar Jeffrey Goldberg en EU-rapport som visar att 60 procent av Sveriges judar är rädda för att identifiera sig öppet som judar.

Lösningen, enligt Goldberg, är att judarna lämnar Europa.

–Det låter som en snabb och lätt lösning, säger Barbara Spectre. Men det funkar inte. Det här handlar inte om judarnas överlevnad. Det handlar om Europas själ och identitet, och om dess betydelse för resten av världen. Israel behöver ett fungerande Europa och det gör USA också.

Barbara Spectre beskriver krisen i Europa som en kamp om demokratiska värden.

– Människor från olika kulturer med olika religion måste kunna leva tillsammans i ett mångkulturellt samhälle, där alla enas om grundläggande värden.

Egentligen skiljer sig Barbara Spectres analys av Europas kris inte särskilt från Goldbergs.

I en video som publicerades i samband med essän säger Jeffrey Goldberg att striden står mellan den muslimska minoriteten och ett Europa som har förlorat sin identitet. De europeiska judarna är civila offer i den striden.

I VIDEON DISKUTERAR Goldberg med Leon Wieseltier, författare och en av de riktigt tunga judiska intellektuella i USA.

– Det här handlar egentligen inte om judarna, förklarar Wieseltier.

BILDEN: Ett par vandrar genom Berlins minnesmonument för Europas mördade judar av arkitekten Peter Eisenman.

”AMERIKANSKA JUDAR SER EUROPA SOM ETT FYLLO SOM HÅLLIT SIG NYKTERT ETT TAG, MEN SOM HÅLLER PÅ ATT TRILLA TILLBAKA I SITT NATURLIGA BERUSADE ANTISEMITISKA TILLSTÅND”.

”VI KAN INTE DISKUTERA OM JUDARNA SKA LÄMNA EUROPA MED EN AXELRYCKNING. VI TALAR OM 2000 ÅR AV VÅR IDENTITET. VI KAN INTE AMPUTERA OSS SJÄLVA FRÅN EUROPA. DET ÄR VÅRT HEM.”

Det här handlar om en misslyckad integrationsprocess. Judarna är passiva deltagare i krocken mellan en sekulär statsapparat, byggd kring det franska *laïcité*-begreppet och en minoritet som värnar om sin religion.

Europas nationella identiteter är konstruerade kring en gemensam religion, kultur och etnicitet och har problem med att invånarna kan ha flera tillhörigheter, påpekar Wieseltier.

– I USA är det fullkomligt normalt att kalla sig grek-amerikan om man har grekiska rötter. Men vem har hört talas om en turk-tysk? Det krävs ett pluralistiskt system för att det ska fungera, säger Wieseltier. Han anser att Frankrike måste skapa en ny nationell identitet.

På frågan om vad den sista juden bör göra, om nu alla judar ska lämna Europa, svarade Wieseltier:

– Spotta!

Barbara Spectre tycker att Jeffrey Goldbergs har valt fel perspektiv i sin analys.

– Han fokuserar på kvantiteten, på hur få vi är. Inte på kvaliteten. På det unika vi europeiska judar kan bidra med till den globala judendomen. Och han missar helt att judar kanske väljer att stanna i Europa för att de helt enkelt känner sig hemma här.

Den Paris-baserade historikern och författaren Diana Pinto retar sig också på det hon uppfattar som Goldbergs arroganta ton. I artikeln ”*I’m a European Jew—and No, I’m Not Leaving*” i den amerikanska vänstertidskriften *New Republic*, skriver hon att hon är trött på att bli betraktad som ett museiföremål av amerikanska judar. Diana Pinto menar att de amerikanska judarna är allt för färgade av sin egen historia för att kunna se den europeisk-judiska verkligheten på ett nyanserat sätt. Den amerikansk-judiska berättelsen bygger på ett narrativ där flykten från Europa är huvudskälet till att de lever idag.

DIANA PINTO STÖR sig också på hur Goldberg beskriver dynamiken mellan den inhemska europeiska antisemitismen och den som vissa muslimska invandrare har tagit med sig till Europa. Att den ena har närt den andra.

”De flesta amerikanska judar ser kontinenten (Europa) som ett fyllo som hållit sig nyktert ett tag,

men som håller på att trilla tillbaka i sitt naturliga berusade antisemitiska tillstånd”.

Pinto skriver att hon litar på européerna och ifrågasätter att det skulle vara tryggare att leva i USA eller Israel för en jude. Samtidigt som hon kritiserar USA för att inte dela ut uppehållstillstånd till de europeiska judar som vill flytta dit.

EUROPÉERNA I SLUTPANELEN på AJC:s konferens uttrycker liknande kritik. Konstanty Gebert, journalist och en av Polens mest prominenta judiska tänkare, känns som en frisk fläkt när han efter alla dystra toner sätter sprätt på debatten med ett skämt.

– Jag ser att ni alla är klädda i svart, säger han till de andra i panelen. Sörjer ni?

Själv bär han en ljus linnekostym.

– Ni beskriver en annan kontinent än den jag bor på. Det finns inget existentiellt hot mot judar i Polen.

Konstanty Gebert går med kippa i Warszawa utan några problem, berättar han. Och om det skulle hända honom något litar han på att hans landsmän, polackerna, skulle försvara honom.

Benjamin Netanyahus ord efter attacken mot koscherbutiken i Paris, om att Europas judar borde flytta till Israel, viftar han bort:

– Israels premiärminister behöver inte tala om för oss att vi ska lämna Europa. Vi har gott om antisemiter som redan gör det.

Men den andra amerikanen i panelen protesterar. Bret Stephens från *Wall Street Journals* ledarredaktion är rädd att Europas judar inte förmår se varthän det barakar. Att de har förlorat sin överlevnadsinstinkt och att de, precis som på 1930-talet, inte ska hinna fly i tid.

– När det, som i Frankrike, satsas hundra miljoner euro på att soldater ska vakta judiska skolor, då är det redan för sent för Europa, säger Stephens.

Konstanty Gebert skrattar:

– Jag har bott i ett kommunistiskt land och varit med i motståndsrörelsen. Min överlevnadsinstinkt är välutvecklad.

– Visst har vi en kamp framför oss, men vi kommer inte att vinna om vi inte kämpar.

Och Europas judar ser möjliga vägar framåt. En lösning är att bygga relationer med moderata muslimer och tillsammans motverka de radikala krafterna både från högern och vänstern.

– Vi kan inte diskutera om judarna ska lämna Europa med en axelryckning. Vi talar om 2000 år av vår identitet. Vi kan inte amputera oss själva från Europa. Det är vårt hem, säger Konstanty Gebert.

FREDENS RING

De ville manifestera mot hatet. Sex unga inspiratörer med sex olika bakgrunder. Efter terrorrådet i Köpenhamn, i februari, beslutade de sig för att visa sitt stöd för Sveriges judar. Tillsammans med statsminister Stefan Löfven och hundratals Stockholmsbor slog de en ring runt Stockholms Stora Synagoga - en fredens ring.

ANNELI RÅDESTAD träffade fyra av initiativtagarna för ett rundabordsamtal om tillhörighet och utanförskap.

Caxton Njuki, 33

Driver ett företag som hjälper individer att nå sin fulla potential genom fysisk och mental hälsa.

Foto: Linda Nilsson

Mohammed Mouaid, 32. Föreläsare och driver en teaterverksamhet för unga killar från gatan.
Foto: Privat

Siavosh Derakhti, 23. Föreläsare, Raoul Wallenberg-pristagare och grundare av Unga mot Antisemitism och Främlingsfientlighet.
Foto: Mattias Ahlm/SR

Petra Kahn-Nord, 40. Generalsekreterare för Judiska Ungdomsförbundet i Sverige.
Foto: Jackie Jakubowski

CAXTON NJUKI:

Jag kom till Sverige från Uganda 1987. När jag var liten fick jag hela tiden höra: "Caxton du måste jobba tre gånger så hårt som den vite mannen". Som barn var jag duktig på både fotboll och tennis. Men det kom en tid när jag var tvungen att välja. Hemma sa de: om du väljer tennis, en individuell idrott, är det du som bestämmer. Fortsätter du med en lagsport kanske du blir petad en dag, på grund av din hudfärg. När jag blev äldre kände jag att så ska ingen annan behöva tänka.

PETRA KAHN-NORD:

Det brukade kännas enkelt att arbeta för den judiska gruppen i Sverige. Det har förändrats. Ett avgörande ögonblick för mig var förra sommarens krig i Gaza. Statsminister Stefan Löfven skrev på sin Facebook-sida att Israel har rätt att försvara sig. Det ledde till extremt många kommentarer om att judarna borde dö och att Hitler hade rätt. Journalisterna kallade det för en

kritikerstorm. Istället för att kalla det antisemitism och hat kallades det kritikerstorm. För många judar uppstod det en djup känsla av övergivenhet. Sedan terroråderna i Paris och Köpenhamn är det fler i den judiska gruppen som ifrågasätter om de har en framtid här i Sverige. Jag med.

SIAYOSH DERAKHTI:

Min bästa barndomsvän är jude. Vi stod alltid upp för varandra. När vi växte upp fick han ta en massa skit. I Malmö har många fördomar mot judar. Stadens starke man då, Ilmar Reepalu,

svек judarna. Jag kände att något måste hända och drog igång organisationen Unga mot Antisemitism för att kämpa för ett bättre Sverige. Det har slagit väl ut men jag har också fått många dödshot: vänster- och högerextrema och militanta muslimer som kallar mig för svikare och smuts.

MOHAMMED MOUAID:

Jag hade en stökig barndom och hamnade nästan på behandlingshem. En dag frågade min pappa om jag ville bila ner till Syrien. En pappa-son resa. Vi skulle reda ut vår struliga rela-

tion. Det tog en vecka att köra ner. Vi pratade, skrattade och grät. När vi kom fram blev jag fångslad och dömd på plats för att ha smitit från militärtjänsten. Jag tillbringade en vecka i syriskt fängelse. Det enda jag kunde tänka på var paradiset Sverige. Här spelar det ingen roll viken religion, sexualitet eller hudfärg du har, du kan fortfarande överklaga en dom.

Hur upplever ni känslan av utanförskap och hur uttrycks den bland de unga som ni möter?

FOTO: NILGÜN ALCI

CAXTON: Jag kommer alltid att vara den svarta personen, när jag kliver in i ett nytt rum. Så är det bara. Jag har lärt mig använda det till min fördel. Jag sitter i flera olika styrelser och jag vet att vissa tänker: vem bjöd in honom? Jag har lärt mig hur jag ska prata, och bete mig för att passa in. Bryter jag på svenska och klär mig lite baggy, eller tar jag på mig en kostym? Kommer jag in i sammanhanget snabbt blir min hudfärg inte ett hinder utan en tillgång. Folk kommer ihåg den svarta killen som också är kompetent.

PETRA: Utanförskapet i den

judiska gruppen handlar inte så mycket om att gå på stan och se annorlunda ut. Jag och de flesta med mig har känt oss som en del av det svenska samhället.

Vårt utanförskap är nytt. Efter kriget i Gaza förra sommaren, som väckte så mycket hat och hot mot svenska judar, kändes det som att samhället inte ställde upp. Det är viktigt att politiker vågar stå upp. Det gör att man känner sig som en del av samhället.

SIAVOSH: Jag träffar många unga i Malmö som är less på livet, förbannande och hatfyllda, precis som jag när jag var yngre. "Varför

ska jag studera när jag ändå inte får ett jobb?" Folk blir förbannade på alla politiker som pratar om ett utanförskap de själva inte har upplevt. Min organisation arbetar med möten mellan människor. I början tittar de bara på varandra, Hamoudi från Rosengård och Lina från Limhamn. Men när de har lärt känna varandra rämnar fasaden.

MOHAMMED: Mina ungdomar är riktigt kaxiga killar. De har inga realistiska mål eller förebilder. De måste lära sig att ta ansvar för sina handlingar och att våga visa både skörhet och kärlek. I killgruppen träffas vi under ett

BILDEN: I slutet av februari bildade hundratals stockholmare en fredens ring runt Stockholms synagoga som stöd efter terrordådet i Köpenhamn.

TEMA

Tillhörighet efter terrordåden

år och pratar om ämnen som tjejer, heder, våld och döden.

Hur gammal måste man vara för att dö?, frågade jag en gång. Det blev helt tyst.

”80 år kanske, då orkar man inte mer,” sa en kille. ”Min kusin var 18 och helt frisk,” sa en annan. ”Jag läste om ett spädbarn som dog,” sa en tredje.

Vi konstaterade att det inte finns en ålder för döden.

Vem älskar du mest i hela världen? frågade jag sedan.

”Min pappa” ”min bror,” ”min mamma” svarade de.

Tänk om hon skulle dö, din mamma? Har du sagt till henne att du älskar henne? Att hon inte behöver tvätta dina skitiga kläder just idag? Att du lagar mat till henne ikväll?

Killarna fick i uppgift att uppvakta någon som de älskar.

När vi sågs gången därpå berättade en av killarna att han hade väntat tills alla i familjen hade lagt sig. Han samlade mod och gick fram och kramade sin pappa bakifrån och pussade honom i nacken.

Nästa dag vid frukost berättade pappan att det här var den bästa

stunden i hans liv. Att hans son kunde visa honom kärlek.

Fredens ring verkar ha gett er och många andra en stark känsla av tillhörighet, varför då?

PETRA: För mig var Fredens ring väldigt betydelsefull. Det återgav hoppet och känslan av tillhörighet i Sverige. För första gången kändes det okej att vara svensk jude och att stå upp för Israel. Precis innan vi skulle gå upp på scenen och tala sa Mohammed till mig: ”du måste säga att du är israelisk medborgare också”, vilket jag gjorde. Det var fantastiskt att kunna vara hundra procent jag. Manifestationen bottenade långt ner i magen och för mig kändes det som att det kanske finns en framtid i Sverige ändå.

MOHAMMED: Jag är palestiniere och just därför kändes det viktigt att stå upp för den judiska minoriteten i Sverige. De är här av samma anledning som jag. Mina föräldrar tog sig hit för att vi barn

skulle få en bättre framtid.

Fredens ring var kärlek, så mycket kärlek. Och gott samarbete. Jag brukar ta Fredens ring som exempel på hur fort och hur många vi kan nå ut till när vi samarbetar. Fredens ring samlade människor från olika Stockholmsvärldar som stod upp tillsammans för allas tillhörighet.

SIAVOSH: Vi kan inte tolerera terrordåd. Köpenhamn ligger tjugo minuter från Malmö. Det som händer i Köpenhamn kan hända i Malmö. Idag talar många om att det judiska livet i Malmö är över men om det judiska livet i Malmö läggs ner då har vi förlorat. För mig var Fredens ring ett tydligt ställningstagande mot terror och för medmänsklighet. Det var mäktigt att stå där tillsammans sida vid sida.

CAXTON: För mig var det självklart att vara med i Fredens ring. Jag vet hur det är att känna sig utanför. Ingen ska behöva känna så. Inte judarna, inte någon. Kärleken har ingen särskild färg. För mig handlar det om det.

Att kunna sin Bibel

En historiskt djupt rotad uppfattning i den kristna kultursfären är att Gamla testamentets Gud är nitisk, våldsam och partikulär, medan Nya testamentets Gud är kärleksfull, mild och universell. Detta har mycket lite att göra med vad som faktiskt står i texterna

utan är framförallt resultatet av historiens längsta och mest framgångsrika förtalskampanj. Som i sin tur är resultatet av historiens mest framgångsrika litterära stöld; en religion lägger beslag på en annan religions heliga texter för egna syften.

Det är inte så lite tilltagset när man tänker efter, i synnerhet som syftet varit att av den hebreiska Bibeln göra ett "gammalt" testamente och av judendomen göra en överspelad religion.

Det har förvisso bidragit till att göra Gamla testamentets berättelser till en oskiljaktig del av det kristna Västerlandets kultur, men det har också bidragit till att etablera och befästa en nedvärderande läsning av dem.

Man kan tycka att kristendomen borde ha lämnat den hebreiska Bibeln i fred och nöjt sig med evangelierna, men om Gamla testamentet opererades bort ur den kristna kanonen (vilket återkommande föreslagits) skulle Nya testamentet bli obegripligt och Kristusberättelsen bortklippt från sina judisk-messianska rötter.

Så kvar finns den olyckliga symbiosen mellan två religioner som från motstridiga utgångspunkter gör anspråk på samma text.

Det hela borde rimligen vara ur världen i en tid när Bibelns texter inte betyder lika mycket längre, och allt färre läser dem, och påtagliga ansträngningar har gjorts från kristet håll för att genomdriva läsningar och tolkningar som inte förnedrar och förminskar judendomen.

Men ett och ett halvt årtusende av förtal har satt djupa spår i vår kultur och negativa föreställningar om Gamla testamentets Gud och "Mose lag" är fortsatt spridda och lättväckta. Och i takt med att okunskapen breder ut sig kan också alltfler judar få svårt att uppskatta storheten och skönheten i judendomens källtexter.

I synnerhet som samma texter visat sig kunna ge näring åt en våldsbejakande judisk-religiös messianism och återopas för att sanktionera rasism, terror och folkfördrivning. Eller som den amerikanske rabbinen Eric H. Yoffie uttryckte saken efter den fanatiska mordbränningen av en 18 månaders palestinsk pojke och hans familj: "Låt oss inte lura oss själva... Det är vår värld, Torans värld, som skapat och upprätthållit den judiska terrorns styggelse." (Haaretz, 3.8.2015)

Vilket är ett skäl så gott som något för de som fortsatt vill kalla sig judar att på nytt försöka lära känna Torans texter. Inte bara för att bättre kunna hävda dem mot antijudiskt förtal utan kanske än mer för att försvara dem mot tilltagande judisk

—
"PÅ SAMMA
SÄTT SOM
ISLAMISTISK
TERROR MÅSTE
SES SOM ETT
SÄRSKILT
PROBLEM FÖR
MUSLIMER
ÄR JUDISK-
RELIGIÖS
TERROR ETT
SÄRSKILT
PROBLEM FÖR
JUDAR."
—

extremism.

På samma sätt som islamistisk terror måste ses som ett särskilt problem för muslimer är judisk-religiös terror ett särskilt problem för judar.

Det räcker inte med att säga att detta inte är "min" judendom eller att de judiska texterna inte kan läsas på det ena eller andra sättet.

Man bör helst också kunna argumentera varför.

Europeiska Försäkringsmäklarna

Vill du veta mer om kapitalförsäkringar och de nya schweiziska bankreglerna?

Daniel Rock

STOCKHOLM
Nybrogatan 15
SE-11439 STOCKHOLM
Telefon 08-5458 1990

GENÈVE
Route de St-Cergue 27
CH-1295 TANNAY
Telefon 0041-22 776 70 10

www.europeiskaforsakringsmaklarna.se
www.utlandssvensk.net

Vi lotsar dig säkert i hamn. I alla väder.

Hos Sveriges största och äldsta stiftelseförvaltare är du i goda händer. Som kund får du tillgång till en bred expertis och unika kunskaper inom hela stiftelseområdet. En skräddarsydd och professionell förmögenhetsförvaltning gör att du alltid kan känna dig trygg.

Kontakta oss på Institutioner & Stiftelser
Telefon 031-62 25 16

Välkommen!

ADVOKATFIRMAN
GLIMSTEDT

Allan Stutzinsky
ADVOKAT

Kungsgatan 42, Box 2259, 403 14 GÖTEBORG
Telefon 031-710 40 00. Direkt 031-710 40 31
Telefax 031-710 40 01. Mobil 0705-17 20 43
E-post: allan.stutzinsky@glimstedt.se
www.glimstedt.se

STOCKHOLM GÖTEBORG MALMÖ ÖREBRO NORRKÖPING
LINKÖPING JÖNKÖPING HELSINGBORG LUND KALMAR
FALUN KARLSKRONA ALINGSÅS LINDESBERG
VILNIUS RIGA TALLIN MINSK

Brosoft Aktiebolag

Osser Brosoft AB

har sedan 1993 levererat kompletta lösningar, support och hårdvara till små och mellanstora företag inom alla branscher.

Vi utför konsultationer på Windows, Linux och Mac OS X samt hjälper er med webbapplikationer och integration mellan olika system.

08-668 66 80

info@brosoft.se

www.brosoft.se

ALEXANDER GRÜNFELD AB • RIDDARGATAN 10 • 114 35 STOCKHOLM
TEL 08-614 18 80 • FAX 08-611 76 94

KOSHER KALKON I VÄRLDSKLASS!

*Rökt, ungsbakat kalkonbröst, korvar,
schnitzlar, burgare, nuggets och annat.*

HOD LAVAN TURKEY PRODUCTS LTD., BET HERUT, ISRAEL

optica

Glasögon
Kontaklinser
Solglasögon
Kikare

Kullagatan 12 | Väla Köpcentrum
Helsingborg
Tel 042-213070
www.optica.se

KOMMUNICERA

www.kommunicera.net

Etablerad 1987

27 NOV 2015

Ester Rada
(Israel)

Kulturhuset Stadsteatern
info www.kistaworldmusic.com
bilj www.kulturhusetstadsteatern.se

LUNDS UNIVERSITET
Humanistiska och teologiska fakulteterna

FÖRDJUPA DINA KUNSKAPER studier vid Lunds universitet vt 2016

KANDIDATPROGRAM (WEBB- OCH CAMPUSUNDERVISNING)

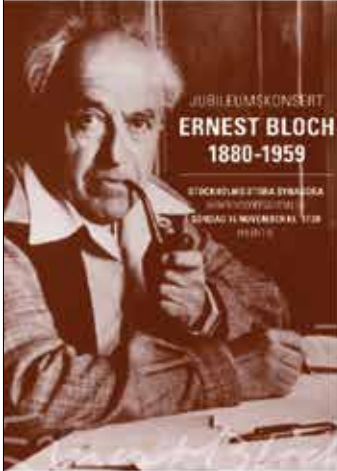
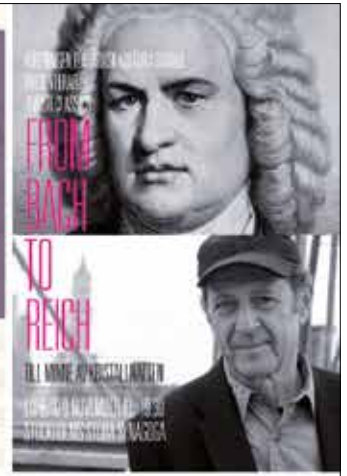
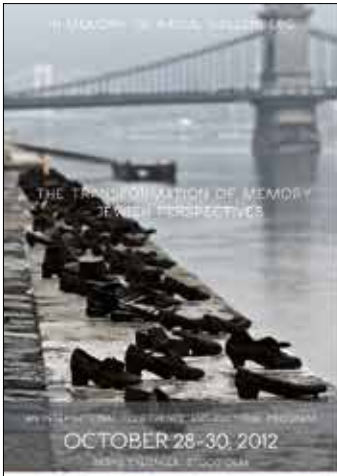
- JUDAISTIK: GRUNDKURS I (15 hp)
- JUDAISTIK: FORTSÄTTNINGSKURS (15 hp)

FRISTÅENDE KURSER (WEBB- OCH CAMPUSUNDERVISNING)

- JUDISK HISTORIA OCH KULTUR (7,5 hp)
- JUDISK HUMOR OCH IDENTITET (7,5 hp)
- MANLIG OCH KVINNLIK JUDENDOM (7,5 hp)
- EFTER AUSCHWITZ – MINNET AV FÖRINTELSEN (7,5 hp)

Mer info: www.ctr.lu.se • Frågor: studera@judaistik.se • Anmälan: www.antagning.se

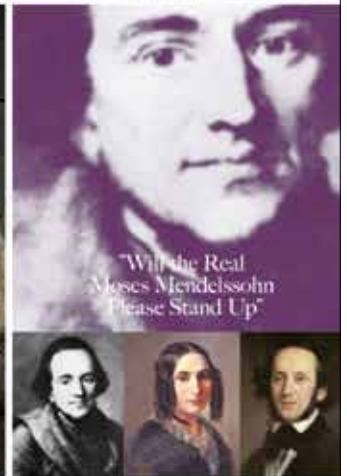
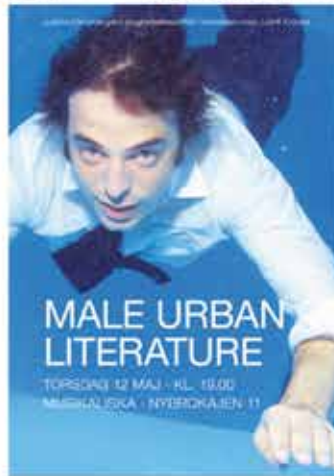
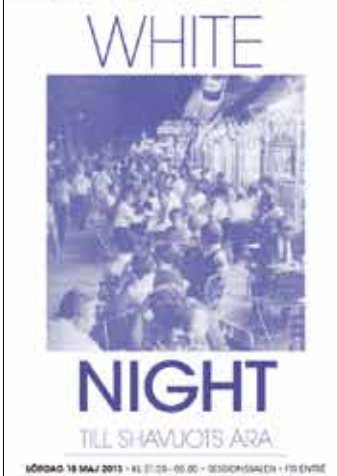
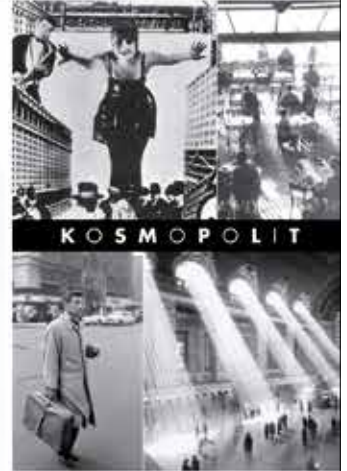

Who is European?

**FÖRENINGEN FÖR
JUDISK KULTUR I SVERIGE**

TACKAR FÖR DET GÅNGNA ÅRET
OCH ÖNSKAR ETT GOTT NYTT ÅR

JUDENDOM

Tzelem Elohim – i Guds avbild

FOTO: ULF GRÜNBAUM/PAIDEIA

EN AV JUDENDOMENS STÖRSTA IDÉER

PRESENTERAD AV **RABBIN ARTHUR GREEN**

För ungefär 1900 år sedan diskuterade två rabbiner
ämnet "Vilken är judendomens viktigaste lärdom?"

Rabbi Akiva, en av våra mest berömda rabbiner, hade snabbt ett svar:

"Du skall älska din nästa som dig själv är den grundläggande regeln i Toran". (3 Mosebok 19:18).

Men hans gode vän Simeon ben Azzai höll inte med. "Jag kan en regel som är mer grundläggande än så", sa han och citerade: "Detta är Adams släktavla.

Då Gud skapade människan gjorde han henne i Guds avbild (*b' tzelem elohim*).

Som man och kvinna skapade han dem. Han välsignade dem och gav dem namnet människa".

(1 Mosebok 5:1-2)

JUDENDOM

Tzelem Elohim – i Guds avbild

VAD HANDLAR DEN HÄR DISKUSSIONEN OM?

Först och främst bör vi notera att Akivas svar ingår i en väl etablerad tradition. När den berömde judiske läraren Hillel, nästan tvåhundra år tidigare, uppmanades att definiera judendomen sa han, stående på en fot: ”Det som är förkastligt för dig ska du inte göra mot andra – det är hela Toran, resten är kommentarer. Gå nu och studera dem.”

Akiva vänder Hillels lära till det positiva: ”kärlek är den viktigaste lärdomen. Se till att agera i enlighet med det. Resten kommer av sig själv”.

Akiva är den store romantikern i den rabbiniska traditionen och berättelsen om honom och hans fru Rakel är kanske den enda riktiga kärlekshistorien i hela Talmud. Han söker en judendom som grundar sig på kärlek och vidhåller att hela Toran är helig men att kärleksförkunnelsen ”Höga visan” är det heligaste av det heliga.

Ben Azzai har två invändningar mot Akivas svar: hur kan man *befalla* någon att älska ”sin nästa”? Det finns ju faktiskt en hel del människor i världen som det inte går att älska. Överträder jag verkligen hela Toran om jag inte älskar dem? Och tänk om ”min nästa” är elak mot mig? Förväntas jag ändå älska honom?

Nej, man kan inte kräva kärlek som den mest grundläggande regeln i Toran, säger Ben Azzai. Men glöm inte att ”din nästa” är människa, liksom du, skapad i Guds avbild. Behandla honom som det, även om du inte kan älska. Människlig anständighet ska inte bero på om vi kan känna kärlek för den andre eller inte.

Ben Azzai ifrågasätter också Akivas val av ordet ”din nästa”. Tänk om någon skulle tolka ordet som om det bara inbegriper judar? Eller bara praktiserande judar? Eller bara folk som tolkar Toran på exakt samma sätt som Akiva själv?

I stället erbjuder Ben Azzai oss en princip utan möjliga undantag, eftersom den härstammar direkt från Adam och Eva. *Alla* människor har skapats lika Gud. Vare sig du älskar dem eller inte, vare sig de är judar eller icke-judar, familj eller främlingar, måste du behandla dem med anständighet. De, liksom du, är skapade i Guds avbild.

VARFÖR ÄR AVBILDER FÖRBUDNA ENLIGT TORAN?

En gång hörde jag min store lärare Abraham Joshua Heschel fråga: ”Varför handlar Toran så mycket om avgudadyrkan?” Beror det på att judendomen inte har någon bild av Gud och att alla avbilder är förvanskningar? ”Nej” sa han, ”det är för att det *finns* en bild av Gud som avgudabilder är förbjudna. *Du* är lik Gud. Varje mänsklig varelse är lik Gud. Men enda sättet att skapa bilden av Gud är att ta hela människans liv till hjälp. Om man använder något annat än en fullständig levande människa och utifrån det försöker skapa Guds avbild, ja då förminskas det gudomliga och anses vara avgudadyrkan”. Du kan inte *skapa* likheten med Gud; du kan bara *vara* lik Gud.

VAD BETYDER ORDET TZELEM ELLER ”BILD AV GUD”?

Tzelem är en ”bild” i symbolisk mening och från början avsåg den människans kropp och ansikte. Hillel påstås ha sagt att ett besök i badhuset innebär att man uppfyller ett gudomligt bud. Vår kropp utgör en del av Guds bild och vi måste ta hand om den med vördnad. I en del versioner av den arameiska översättningen av Toran, översätts *tzelem* med det grekiska ordet ”ikon”. I den majoritetskultur där judar levde då var en ikon en avbildning av Gud eller ett helgon som bar Guds närvaro. Att kalla varje människa Guds ikon innebär att varje människa både *liknar* och *omfattar* den gudomliga formen. Enligt den här gamla judiska översättningen måste alla människor högaktas och vördas på samma sätt som vi ser andra kulturer vörda *sina* ikoner. Inte så konstigt att vi inte har några bilder av Gud i synagogan. Byggnaden fylls ju av det genom vår mänskliga närvaro!

På senare tid har begreppet människan som Guds like fått mer abstrakta förklaringar. Vi har förstånd, medvetande, moralisk frihet, ansvar och en hel del annat. Men själva tanken att Gud har velat att världen ska vara befolkad med dessa gudomliga varelser som kallas människor har alltid levt kvar. Man ser

det i välsignelserna för fruktsamhet vid judiska bröllop och i avskyn för mord och dödsstraff. Vår uppgift är att se till att det finns *fler* och inte färre gudomliga bilder i världen.

Enligt Toran ska en kriminell persons döda kropp inte lämnas hängande över natten. (5 Mosebok 21:23)

De lärda tolkar det som att Gud själv förnedras om en människokropp skändas. De jämför djävult det här med en berättelse om ett par tvillingbröder varav den ene blir kung och den andre rövare. Rövaren ertappas och blir hängd för sina brott. Men kungen befäller att hans kropp ska tas ner så att åskådare inte kommer på dåliga tankar. Ett liknande tema förekommer i berättelsen om skapandet av Adam. Det sägs att änglarna fick syn på honom och försökte ropa "Herre!" för de trodde att Adam var Gud. Gud blev tvungen att krympa Adam, skära av honom på längden så att säga, för att undvika hopblandning. Människor, *alla* människor "liknar" på något sätt Gud.

Det finns en gammal chassidisk berättelse om rabbi Nahman Kossover som var god vän med Ba'al Shem Tov. Rabbi Nahman ansåg att det enda sättet att vara nära Gud var att ständigt se honom framför sig. Nahman var lärare och när han såg ut över klassrummet kunde han i varje enskild elevs ansikte se Guds namn. Men tiderna förändrades och Nahman tvingades bli köpman för att överleva. Han tyckte

det var svårare att koncentrera sig på Guds namn på marknaden med allt säljande och köpande. Det sägs att rabbi Nahman anställde en assistent, som följde honom överallt. Hans enda uppgift var att vara en påminnelse. Varje gång Nahman tittade på assistentens ansikte mindes han Guds namn.

Hur tror ni att assistenten såg ut? Var det ett plågat ansikte som fick rabbinen att tänka på Gud? Eller var det ett ansikte fyllt av vänlighet och värme? Kanske var det bara ett vanligt människoansikte?

Tron att alla människor har skapats i Guds avbild är den judiska idé som har rotat sig fast i den "judiska själen". Idén lever även hos judar som aldrig skulle använda sig av orden *Gud* eller *själ* i någon annan del av sin vokabulär. Men de bejaktar ändå *tzelem elohim*, sanningen att allt mänskligt liv är heligt. *Tzelem elohim* uppmanar oss till gränslös respekt för varje människoliv, till att värdesätta människors olikheter och särprägel och plikten att behandla alla människor rättvist och anständigt.

Den gamla judiska principen har förstärkts av det lika gamla minnet av judiskt lidande. Varje pesach påminns vi om slaveriet och befrielsen från Egypten, som har ristats djupt in i vår judiska själ. Det är ingen tillfällighet att personer med judiska namn är framträdande i flera rörelser för mänskliga rättigheter. Många av dessa aktivister är direkt inspirerade av judisk lära. Andra har ett löst begrepp om judisk tillhörighet, kanske särskilt minnet av förföljelse. De försöker undvika ett liknande öde för andra.

Tron på *tzelem elohim* löser dock inte våra moraliska dilemman. Man kan hitta välmenande människor på båda sidor om omstridda frågor som abort, döds hjälp, agerande i krig och andra svåra moraliska frågor. Men vilken position vi än tar bör vi minnas Ben Azzai, som för många generationer sedan etablerade den mest grundläggande principen inom judendomen:

Då Gud skapade människan gjorde han henne i Guds avbild. Som man och kvinna skapade han dem. Han välsignade dem och gav dem namnet människa.

.....
Översättning från engelska: Agneta Sederowsky

Illustration: "Skapelsen" av: Jerzy Duda Gracz

Ur *Judaism's 10 Best Ideas - A Brief Guide for Seekers* av rabbin Arthur Green. Med tillstånd från Jewish Lights Publishing: jewishlights.com.

REPORTAGE

Bajitprojektet

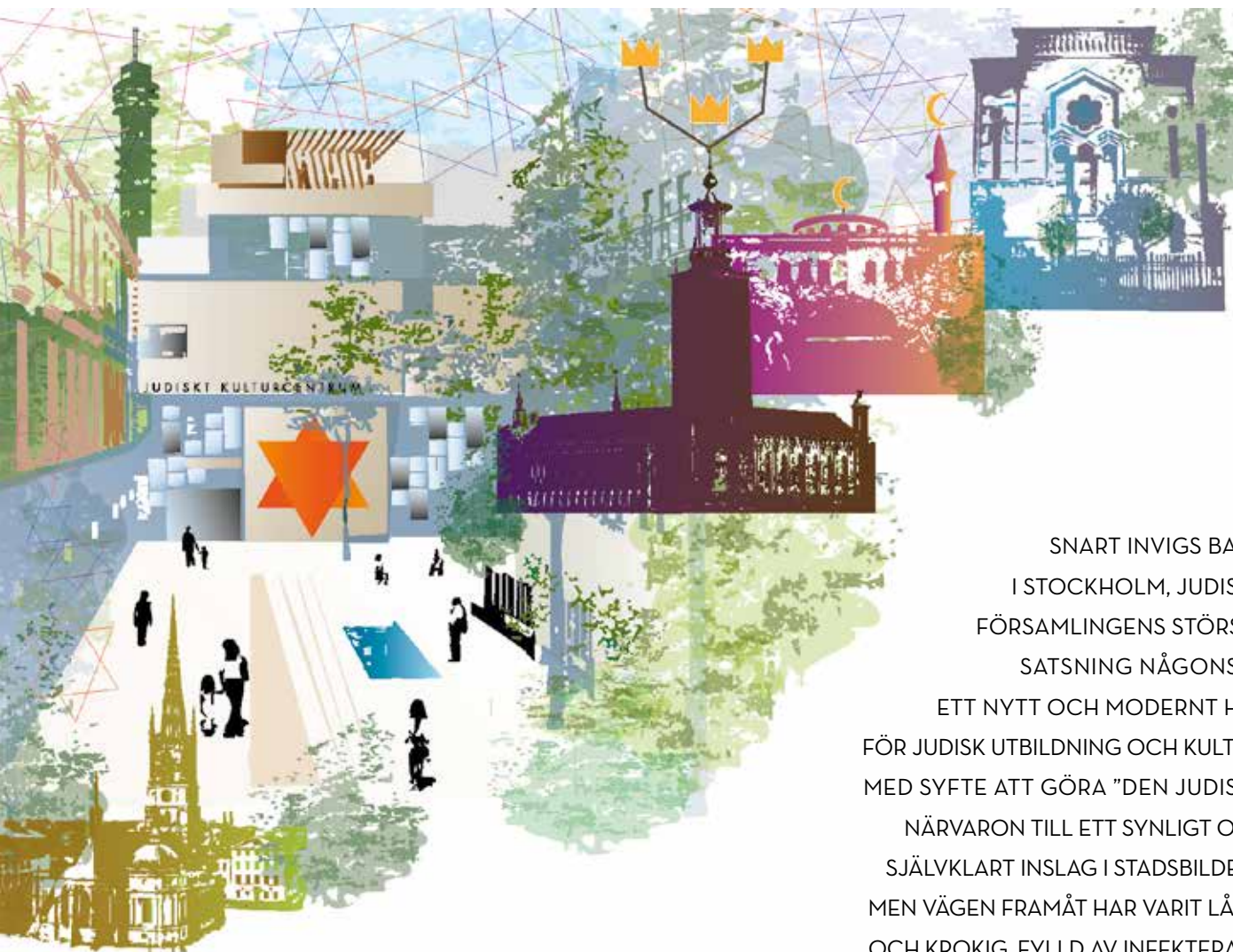

Illustration:
Cecilia Undermark

SNART INVIGS BAJIT
I STOCKHOLM, JUDISKA
FÖRSAMLINGENS STÖRSTA
SATSNING NÅGONSIN.
ETT NYTT OCH MODERNT HUS
FÖR JUDISK UTBILDNING OCH KULTUR,
MED SYFTE ATT GÖRA "DEN JUDISKA
NÄRVARON TILL ETT SYNLIKT OCH
SJÄLVKLART INSLAG I STADSBILDEN."
MEN VÄGEN FRAMÅT HAR VARIT LÅNG
OCH KROKIG, FYLLED AV INFEKTERADE
KONFLIKTER OCH FÖRSENINGAR.
RICKI NEUMAN SKRIVER OM BAJIT.

JUDISKT KULTUR PÅ STOCK

Projektledare Stig Thoresson och jag står i det nya Bajit-huset, i det som ska bli entrén mot Nybrogatan i Stockholm. Han pekar noga ut var säkerhetsslussen ska placeras och bredvid den ska en metalldetektor installeras som misstänkta besökare ombeds passera igenom.

– Det här med säkerheten är det enda som är riktig komplicerat. Den delen kräver mycket arbete. I övrigt har det inte varit ett besvärligt projekt.

Fast sedan, när vi tar trapporna upp, ändrar han sig och förklarar att det har varit och är ett komplicerat bygge därför att beställarna ändrar sig, gång på gång, och han har fortfarande inte fått ritningarna över hur församlingens egna lokaler ska inredas med väggar och dörrar.

– Så här försenad har jag aldrig varit, inte under alla 40 år i branschen.

Det Stig Thoresson känner av är en maktkamp mellan de två ”beställarna”, det vill säga Judiska Församlingen och Föreningen Hillel. En strid som framför allt gäller fördelningen av lokalerna i Bajit.

Hillel slåss för att varje judiskt barn i staden ska ha rätt till judisk

skolgång, om familjen så vill. Flera gånger har skolan begärt fler klassrum, och vid varje tillfälle har man till slut fått igenom sina krav.

I slaget om kvadratmetrar ser Hillel ut att bli den stora vinnaren. De har hittills erövrat hela 82 procent av den totala ytan i Bajit, ett utrymme som bland annat ska användas till klassrum, lärarrum, gymnastiksal, duschar, kök och matsal.

Församlingen får nöja sig med elva procent, vilket är långt mindre än vad som ursprungligen var tanken. På den golvytan ska biblioteket samsas med kontor, ungdomsrum, samlingsrum, kök, och matsal.

Ira Gladnikoff har en positiv syn på framtiden, med all rätt. Hon är ordförande för Hillel, som nyligen fick en fin utmärkelse, och snart flyttar in i nya moderna lokaler, med 350 barn i skola och förskola, och 170 som vill in.

– Just nu har vi en absolut all time high, och det beror på att skolan har ett mycket bra rykte, på att barnkullarna är ovanligt stora och på att det sker en inflyttning av judiska familjer, främst från Malmö.

Hon hoppas att Församlingen kan se hur stora utrymmen man i själva verket har till sitt förfogande, för kultur och annat. Skolans

alla klassrum och samlingsalar är tomma varje dag från 17.30 och varje helg. Dessa lokaler lånar Hillel gärna ut.

SKOLANS KRAV STÖDS bland annat av partiet Judisk Samling, och det går att se bataljen om Bajit som del av en större konflikt.

Projektet påbörjades 2006, och i ett tidigare skede, när det nya huset skulle bli dubbelt så högt, då fanns även utrymme för den ortodoxa Föreningen Jeschurun, och dess gudstjänstlokal hade till och med ritats in av arkitekten.

Men när ytan minskade beslöt fullmäktige i Stockholms Judiska Församling att inte inkludera Jeschurun, vilket ledde till många mycket upprörda protester, inte minst från Judisk Samling.

I den debatt som följde hävdade Församlingen att den avgörande orsaken bakom beslutet var att det inte fanns tillräckligt med plats i huset för ett permanent andaktsrum.

Men även andra skäl vägde tungt även om de inte redovisades offentligt.

Ett handlade om att man till varje pris ville ha Bajit öppet under sabbaten, vilket man antog att Jeschurun inte skulle acceptera,

”HÄTSKA BRÅK
ÄR INGET
OVANLIGT I
DEN SVENSK-
JUDISKA
HISTORIEN.
REDAN DEN
FÖRSTA
FÖRSAM-
LINGEN I
STOCKHOLM
HÖLL PÅ ATT
SPLITTRAS I
SLUTET AV
1700-TALET.”

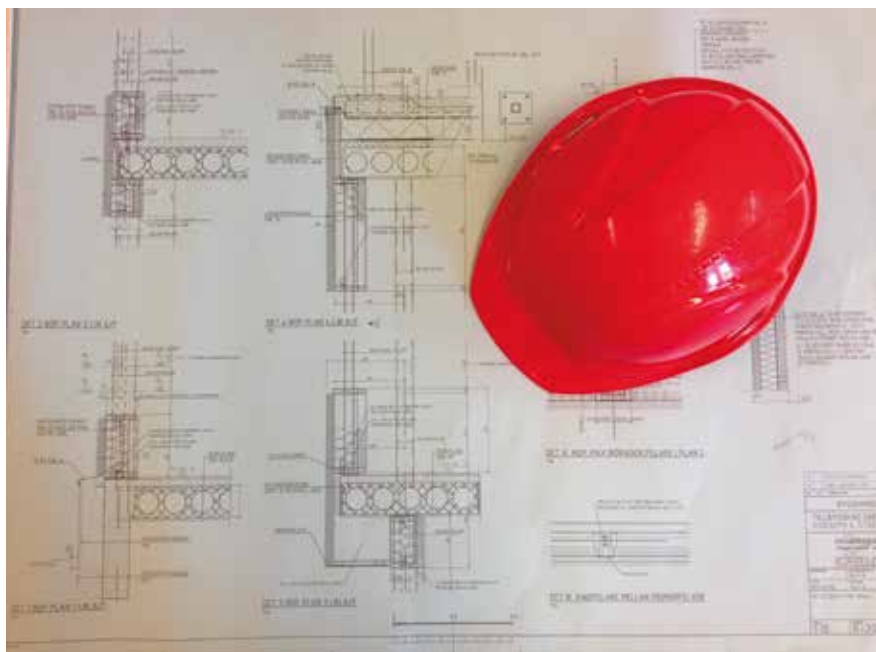
CENTER HOLMSKARTAN

REPORTAGE

Bajitprojektet

”UPP MOT 500 000 SVENSKAR
BÄR PÅ EN REJÄL ANKNYTNING
TILL DET JUDISKA.”

förklarar Lena Posner-Körösi, ordförande i Församlingen.

ETT ANNAT SKÄL hade att göra med att det nästan är omöjligt att få kulturbidrag från staten, staden och andra myndigheter om Bajit också rymmer en gudstjänstlokal.

Lena Posner-Körösi tycker att det är viktigt att känna till att Jeschurun under långa perioder inte har haft sin bas i Judiska Centret, det vill säga Bajits föregångare. Istället har man hyrt lokaler ute på stan.

– Föreningen Jeschurun måste inte självklart vara i huset.

Hätska bråk är inget ovanligt i den svensk-judiska historien, och redan den första församlingen i Stockholm höll på att splittras i slutet av 1700-talet. Under en period hade man två stridande fraktioner och två separata begravningsplatser, men slutligen lyckades ordförande Aaron Isaac ena sina bröder och systrar.

Enligt Gabriel Urwitz är denna omgång inte mindre hatisk och bitter än tidigare interna drabbningar, som till exempel konflikterna om Paideia år 2000 – och om rabbin David Lazar år 2013.

Urwitz sitter i ledningen för Bajit, har varit aktiv i församlingen i över 20 år och säger sig vara luttrad, efter en stor mängd aggressiva brev och telefonsamtal.

Flera andra som jag pratar med håller inte med. De menar att detta är en ny nivå av hätskhet och personangrepp, och refererar bland annat till trakasserierna mot Mikael Kamras: lögn och påhopp som till slut fick honom att avgå som ledare för projektet.

Andra lyfter fram en offentlig brevväxling från i våras, mellan Församlingen och Hillel, pepprad med hårda ord och anklagelser om lögn.

Vid ungefär samma tid ansåg dåvarande generalsekreteraren, Ingrid Lomfors, att konflikten var så djup och allvarlig att hon i ett brev till Församlingens styrelse föreslog att man för husfridens skull skulle backa från Bajit och låta Hillel ta över hela bygget – och istället hyra lokaler ute på stan.

UR ETT PERSPEKTIV är det inte konstigt att Bajit väcker starka känslor; projektet handlar om judarnas framtid i Stockholm.

Om församlingsledningen får som den vill kommer Bajit att medverka till en mer öppen hållning gentemot majoritetssamhället och vara ”en ambassadör för mångfald”, bli ett judiskt kulturhus för både judar och icke-judar och en institution som aktivt

söker samarbete med hela Stockholm: muséer, bibliotek, kulturhus, teatrar, kyrkor och moskéer.

Somliga frågar sig hur viktig denna nya öppenhet egentligen är? Hur väsentligt det är att börja samverka med till exempel Kulturhuset eller Dramaten och försöka locka en icke-judisk publik till Nybrogatan. Man kan alltså fundera över om just detta är en självklar prioritet.

Kanske är det mer värdefullt att istället satsa inåt, och än mer bevara och utveckla det judiska och skapa fler kollektiva judiska upplevelser där judar ”judar mer ihop”, som socialpsykologen Lars Dencik formulerar det.

Redan på 1980-talet menade den amerikansk-judiska författaren Irving Howe att judarna måste göra fler saker tillsammans, annars väntar upplösning. Han ansåg att

gruppen redan tillbringade för mycket tid med icke-judar, på deras villkor.

Lite förenklat står valet mellan att erbjuda stadens judiska föräldrar fler klassrum till barnen och att erbjuda alla stockholmare mer judisk kultur. Det är en svår avvägning, kan man tycka, inte minst för att Stockholm redan har ett häpnadsväckande stort utbud av judisk kultur, med tanke på hur få judar som bor i staden. Här verkar föreningen Judisk Kultur, Judiska Museet, Stockholms Judiska Filmfestival, Studio Lederman och Limmud plus Församlingen och föreningarna som emellanåt har sina egna kulturarrangemang.

ATT BYGGA ETT nytt, stort judiskt kulturcenter utan en gudstjänstlokal kan ses som en provokation, och ett tecken i tiden, eftersom

den stora majoriteten av stadens judar inte längre är religiösa, inte håller buden och inte tror på Gud.

Så vad tror de på? Vad kan ersätta religionen? Vad kan fungera som ett kitt som får judarna att fortsätta leva som ett sammanhållet folk? Det är en fråga som har varit aktuell ända sedan man lämnade gettot och *stetln* (en mindre judisk by eller stad i Östeuropa) i slutet av 1700-talet.

Mycket tyder på att Församlingens svar är kultur. Och det är förstås ingen tillfällighet att man envist uppvaktade Judiska Museet som man mycket gärna ville få som hyresgäst i Bajit samtidigt som man föredrog att inte ha med Jeschurun.

Församlingsledningens vision om att nå ut till alla stockholmare och bli en mer synlig och aktiv del av majoritetssamhället handlar

BILDEN t.v.: Arkitekt-ritningar över Bajit.

BILDERNA t.h. Under utgrävningen av den gamla skolgården upptäcktes ruiner från 1600-talets Stockholm. Foto: Stig Thoresson

REPORTAGE

Bajitprojektet

"DET ÄR INTE SÅ KONSTIGT ATT BAJIT VÄCKER STARKA KÄNSLOR. PROJEKTET HANDLAR OM JUDISK FRAMTID I STOCKHOLM."

om öppenhet och samarbete, men också om överlevnad.

Sveriges judar har funnits kvar i landet som en levande nation med hjälp av återkommande vågor av invandring, den senaste från Polen i slutet av 1960-talet. Med andra ord hade gruppen, utan påfyllning utifrån, varit lika uttunnad och frånvarande som Sveriges valloner.

Som världen ser ut idag finns det ingen anledning att hoppas på fler invandringsvågor.

Annat måste till.

– Enligt vissa beräkningar finns det upp mot 500 000 svenskar som bär på en rejäl anknytning till det judiska, och som till exempel har avlägsna judiska släktingar, förklarar Gabriel Urwitz.

– Om vi bara lyckas engagera en liten procent av alla dem via Bajit och annat, då kan det bli en pånyttfödelse som verkligen kommer att märkas.

Man förväntar sig inte att tiotusentals svenskar ska konvertera, snarare att de blir medlemmar i en

kommande judisk paraplyorganisation som inom sig rymmer religiösa föreningar, sionistiska organisationer, begravningsällskap, idrottsklubbar, studentklubbar, ungdomsföreningar och liknande.

Församlingen tappar medlemmar och är tvungen att noga planera sin framtid.

Hos Jeschurun står annat högre på agendan, och dess ledare, Aron Verständig, känner sig inte orolig inför framtiden. Han är 34, och blev nyligen ordförande för föreningen, som har ökat med hela 30 procent under de senaste tre åren, och numera har 200 medlemmar. De flesta nytillkomna är unga människor. Det bådär gott för framtiden, liksom hans starka tilltro till samarbete, med församlingsledningen och framför allt med den nya rabbinen och den nya kantorn.

– Det går mycket bra med båda; vi har redan genomfört flera lyckade projekt ihop.

Aron Verständig betonar att judarna i Stockholm utgör en enhetsförsamling, och att detta faktiskt förpliktigar. Han tycker att konflikten mellan Hillel och Församlingen ofta beskrivs på ett överdrivet sätt, liksom motsättningen mellan kultur och religion.

– Varför hela tiden ställa dem mot varandra? Jag förstår inte det. Vi behöver ju bägge.

PROJEKTLEDARE STIG THORESSON

och jag har kommit upp på våningsplanet ovanför Bajits framtida entré. Det känns som att befinna sig i en jättelik hangar, bullrig och befolkad av män i hjälmar och gula skyddsvästar, och alla verkar ha bråttom.

– Innan årets slut ska det bedrivs skola här, för då måste Hillel flytta in. Jag vet, det är svårt att tro. Församlingen däremot får vänta, den delen hinner inte bli klar så dags, kanske inte förrän till sommaren 2016.

FAKTARUTA:

Projektet Bajit kom ursprungligen till för att Judiska Centret på Nybrogatan behövde renoveras men har lett till att det huset har sålts. Istället bygger man ett helt nytt hus ovanpå den gamla skolgården, med ny skolgård på taket, samtidigt som Hillelskolans gamla hus mot Riddargatan renoveras och förbinds med det nya.

De två byggnaderna kommer att innehålla klassrum, skolmatsal, storkök, gymnastiksal, arbetsrum, mötesrum, bibliotek, koscherbutik, kafeteria, lobby och en stor samlingsal med scen.

Judiska Församlingen i Stockholm är en enhetsförsamling och rymmer olika religiösa inriktningar; de ortodoxa har två små synagogor, och de konservativa en stor på Wahrendorffsgatan. Endast hälften av stadens cirka 9 000 judar är medlemmar.

Jeschurun är en ortodox judisk förening som bildades 1940 (då man lyckades skeppa inredningen från en synagoga från Hamburg till Stockholm, för att rädda den undan nazisterna). Föreningen växer i storlek och har idag över 200 medlemmar.

Hillelskolan började som Judiska lekskolan 1953, blev en skola 1955, utökades 1990 med Hillelnallarna för barn mellan 1 och 3 år, och tar för närvarande emot 350 barn i olika åldrar.

Utställning • Försäljning
Textkompletteringar • Omförgyllningar
Gravvårdsleverantören som värnar
om svensk kvalitet och hantverk.

- Det lilla företaget med personlig service

Kyrkogatan 15
172 32 Sundbyberg
Tel 08-564 802 00
Fax 08-28 95 90

E-post: jo.gravsten@telia.com

Mario Ashman

Advokat

Advokatkompaniet
Aniaraplatsen 4
Box 77
191 21 Sollentuna

tel. 08-92 88 70
fax. 08-96 95 54
mob. 070-594 57 15
mail:mario.ashman@advokatkompaniet.se

Advokatkompaniet

Välkommen hem!

Vi värnar om livets olika skeenden. För våra äldre kan vi erbjuda ett bekvämt äldreboende eller ett seniorboende i moderna lägenheter.

Förutom ett tryggt boende i en stimulerande miljö finns här även den sociala samvaron och möjligheter till god mat. Allt för att du skall känna dig som hemma.

För ytterligare information kontakta Helén Berndtsson, 031 -741 15 30 eller besök vår hemsida www.nbhemmet.se

NEUBERGHSKA BAMBERGERSKA
ÄLDREBOENDET
GÖTEBORG

BILDREPORTAGE

Toby Cohen

ATT PLÅTA
GUD

SOLUPPGÅNG PÅ MASADA

Vi besteg Masada i gryningen. Yehoshua Sofer, hans judiska ninjor och jag. För länge sedan besegrades vi här. Vi valde att ta livet av oss framför slaveriet under romarna. Den här morgonen klättrade vi än en gång upp på bergets topp och återerövrade soluppgången.

BILDREPORTAGE

Toby Cohen

SPELMAN PÅ TAKET

Jag hittade det perfekta taket i bosättningen Bat Ain. Rött och spetsigt. Jag ville återplantera våra judiska rötter i den israeliska jorden. Vi har återvänt. Vi har ett hemland. Vi kan spela fiol och vara glada, till skillnad från i stetln där vi levde i ständig fara.

BILDREPORTAGE

Toby Cohen

GEDALIA OCH KORNA

Gedalia är en Breslovchassid som jag mötte i Safed. Han bor runt hörnet från HaAri-synagogan och är en färgstark person som tillbringar mycket tid mediterandes i naturen. En dag visade han mig sin regnbågsfärgade purim-rock och jag var tvungen att ta ett foto av honom iklädd den.

Grafisk Punkten

AuserDalim

www.auserdalim.se

INDUSTRI • VIDEO

JACK KLAGSBRUNN AB

Tel 070-515 90 90

JFAB ART

Handentandläkarna

- Rosalie Goldfarb Holmgren, leg Tdi
- Arne Holmgren, Specialist i Oral Protetik
 - Estetisk tandvård
 - Implantat och specialisttandvård
 - Allmän tandvård

Nynäsvägen 56 C, 136 40 Haninge | Tfn 08-777 38 00

KATZ KBT KONSULT

Behandling, stresshantering och karriärhandledning på KBT-grund av legitimerade psykologer och psykoterapeuter.

Mottagning i centrala Stockholm,
Västerlånggatan 27

Tel 08-206690 • info@katzkbt.se
www.katzkbt.se

SHANA TOVA 5776

Önskar
Britt och Michael Kaplan

VEM KAN MAN LITA PÅ?

VI HJÄLPER ER ATT BYGGA FÖRTROENDE

KONTAKTA

EVA STEIN - AUKTORISERAD REVISOR
08-5224 9042 • www.allegretto.se

MOORE STEPHENS

Allegretto

Revision AB

SLIPP KÖER
loka
VIP service

Ta med familjen till Israel

Ta med familj och vänner, barn och barnbarn på en unik rundresa tillsammans med en svensktalande guide.

info@israel-tours.se | tel:08-661 25 00
| israel-tours.se

israel
tours

Barn • Porträtt • Produkter
solnafotostudio.se

Tandläkarna

Roman Gotlib
Tel & Fax: 042-13 64 14

Stortorget 13 Helsingborg

Leo Lazer

Specialist i invärtes och lungmedicin
Utredning och behandling av snarkning och andningsuppehåll under sömnen

Södra Skolgatan, Malmö – Tel: 0707-97 08 63

KVINNOHÄLSAN SÖDER

Dr Stanislaw Rodau
Högdalens Läkarhus

Önskehemsgatan 22 • Tel: 08-686 60 58

Gör kontoret till en strategisk resurs
för medarbetarna och verksamheten

Affarslogik Svenska AB, Hammarby Allé 91, 120 63 STOCKHOLM
Telefon: 08-555 770 00 | www.affarslogik.se | info@affarslogik.se

FÖRETAGSJURISTERNA

JURISTFIRMAN DAN-LOUIS SCHNEIDER AB

Tel:08-667 92 70 E-post:info@foretagsjuristerna.se

S:t Eriksgatan 117, 113 43 STOCKHOLM

www.foretagsjuristerna.se

ORIENTBRÖD AB

Flygfältsgatan 1
122 90 Enskede (Skarpnäck)

Halmstadsvägen 51
121 53 Johanneshov
(Björkhagen)

Tel. 08-94 44 86

STUDIO
GABOR

GABOR.SE

Inneh. Britt och Peter Cassö
ÖSTERMALMS SALUHALL

106-108 • 81-84

BANKGIRO 744-3542

POSTGIRO 512 22-8

TELEFON

08-662 41 07, 08-661 12 28

114 39 STOCKHOLM

Dan Höxter

leg. läkare
leg. psykoterapeut
psykoanalytiker
(högkostnadskydd)

08-667 91 88
dan.hoxter@telia.com

Rådmansgatan 9
114 25 Stockholm

FLYTTGODS

Vi har sedan 1979
transporterat flyttgods
mellan Sverige och Israel.

GTG Transport
almergren@hotmail.com

Välkommen till vår färska e-handel

Det är med stor portion glädje
vi välkomnar dig till Lisa Elmqvists
nya hemsida och e-handel,
där du även finner varor från vårt
systerföretag Husmans Deli.

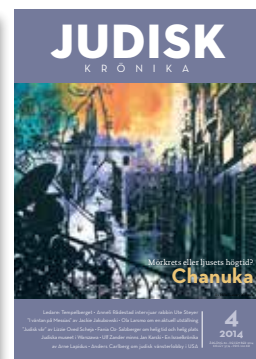
ÖSTERMALMS SALUHALL | 114 39 STOCKHOLM
TEL: 46 8 553 40 400 | FAX: 46 8 553 40 405
WWW.LISAELMQVIST.SE

Betald annonsplats

EN UPPSKATTAD PRESENT.

Beställ en gåvoprenumeration på Judisk Krönika till Dina vänner! Både beställaren och gåvomottagaren får första numret av tidningen från 1932 utan extra kostnad.

GÖR SÅ HÄR: Klipp ut och sänd nedanstående talong till Judisk Krönika. Du får sedan ett inbetalningskort och ordnar med presentkort från Dig till den Du vill uppvakta.

JA TACK, jag vill beställa en gåvoprenumeration på Judisk Krönika ett år (4 nr) för 395 kr (495 kr till utlandet)

GÅVOADDRESS:

NAMN

ADRESS

POSTADRESS

BESTÄLLARENS ADRESS:

NAMN

ADRESS

POSTADRESS

ILLUSTRATION: En detalj från Ward Shelleys målning "People of the Book: Diaspora". Tack till wardshelley.com och Pierogi Gallery.

& Nationalism judendom

ESSÄ

Göran Rosenberg

FOTO: ANNA RIVKIN

Historikern Hugo Valentin.

Den 14 mars 1945, med röken ännu stigande från askan av den europeiska judenheten, anordnade Zionisten i Stockholm ett offentligt samtal mellan historikern Hugo Valentin och Marcus Ehrenpreis, överrabbin i Stockholm. Ämnet för samtalet var "Palestina och diaspora", och föranleddes av Valentins nyligen utgivna bok *Det judiska folkets öde*, där han hade dragit slutsatsen att judarnas långa och smärtfyllda liv i diasporan hade nått vägs ände, att folkmordisk antisemitism och skenande assimilerings skulle bli dess slutliga undergång, och att det enda alternativet för en fortsatt judisk existens var ett judiskt hemland i Palestina: "Galuth-existensen med dess osäkerhet, dess

demoralisation och dess oundvikligt återkommande katastrofer må snarast möjligt tillhöra det förgångna! Liksom andra folk har också det judiska rätt att få leva sitt liv utan fruktan, i frihet och värdighet. En existensform, som utesluter detta, är icke värd att konserveras, även om den är tvåtusen år gammal. Den måste ersättas av en annan."

Valentin argumenterade också mot alla försök att definiera judendomen som en specifik uppsättning av värderingar eller uppfattningar. "Vi äro judar blott därför att vi äro människor som tillhöra det judiska folket. Vår mänsklighet är vår judendom." För den uttalat sekulära Valentin var det den politiska och territoriella överlevnaden för det judiska folket som stod på spel, inte den andliga överlevnaden för något som kallades "judendomen".

MARCUS EHRENPREIS VAR vid den här tiden en aktad eminens i judiskt liv, och det inte bara i Sverige. Född i Lemberg i Galicien, numera Lviv i Ukraina, hade han före ankomsten till Stockholm 1914 hunnit tjänstgöra som Theodor Herzls sekreterare inför den första sionistkongressen i Basel 1897 och därvid spelat en ledande roll i den centraleuropeiska krets av unga hebraister och kultursionister som kämpade för att skapandet av ett judiskt centrum i Palestina måste gå hand i hand med en judisk pånyttfödelse i diasporan. Han hade också hunnit vara Bulgariens överrabbin i fjorton år och i det sammanhanget vunnit internationell respekt som förespråkare för minoriteters rättigheter.

I Sverige gjorde sig Ehrenpreis snart ett namn långt utanför den judiska kulturkretsen. Han började publicera böcker och essäer på svenska, allmänt lästa och hyllade, och introducerade tidigt (tillsammans med Ragnar Josephson) svenska översättningar av ny hebreisk litteratur och poesi. 1926 grundade han en högkvalitativ judisk månadstidskrift (*Judisk tidskrift*) som skulle leva kvar till mitten på 1960-talet. Hans deklarerade avsikt var att i det lilla landet Sverige, på det lilla svenska språket, demonstrera

sin vision av en judendom andligt stark och kulturellt självsäker nog att etablera ett dynamiskt och fruktbart förhållande till sin icke-judiska omgivning.

I MARS 1945 måste det rimligen ha stått klart för den åldrade Ehrenpreis att hans livsprojekt hade totalhavererat, och att den överhängande utmaningen för den återstående spillran av judiskt liv i Europa var ren och skär fysisk överlevnad.

Han var naturligtvis akut medveten om Palestinas avgörande betydelse som territoriell tillflyktsort. Likväl höll han fast vid sin livslånga uppfattning att i det judiska återvändandet till Sion i första hand se ett steg mot det judiska folkets *andliga* pånyttfödelse, och detta i fortsatt samspel med en levande judisk diaspora.

Under debatten i Stockholm, och än mer uttalat i sin bok om judarnas öde, hävdade Hugo Valentin att med judarnas nationella hemlöshet väl åtgärdad, skulle *galut* omvandlas till en normal diaspora, likt den grekiska, och det judiska folket bli ett normalt folk som alla andra.

För Ehrenpreis däremot var den judiska diasporan inte ett beklagligt mellanspel i den judiska historien utan själva dess grundval. Han emotsatte sig också Valentins nedsättande omdömen om diasporajudenheten. Varken antisemitism eller assimilering var något nytt i judarnas historia, påpekade han. Antisemitismen var lika gammal som judendomen själv och assimileringen hade tidvis och fläckvis varit långtgående. Likväl hade judendomen i tretusen år överlevt bäggedera. Det enda judendomen inte skulle överleva, vidhöll han, var sin egen självutplåning: ”Vi äro icke ett folk därför att vi ha en gemensam fiende, utan vi ha fiender därför att vi icke äro ett folk som alla folk.”

I detta katastrofala moment i judisk historia, när en folkmordisk antisemitism hade fullbordat sin dödliga gärning i stora delar av Europa, kunde det verka anmärkningsvärt att en av dess få överlevande och ännu fungerande överrabbiner skulle återropa den onormala karaktären i den judiska diasporatillvaron som något att vär-

desätta och bevara och inte som något att till varje pris lägga bakom sig. Men för Ehrenpreis var den judiska existensen i diasporan inte en yttre hemsökelse utan ett inre val, med syftet att skapa och vidmakthålla en andlig judisk domän bortom den värdsliga politikens strävanden och stridigheter. Det var en domän där det messianiska löftet om försoning och rättvisa fortsatt kunde hållas vid liv och historiens gång fyllas med mening och hopp. Judendomens överlevnad var kort sagt avhängig det judiska folkets förmåga att förbli troget sina religiösa värderingar och sitt andliga öde. Skulle judarna bli andligen hemlösa så skulle en politisk återkomst till Sion (hur önskvärd och nödvändig den än vore i sig själv) inte räcka som ersättning.

Inte heller kunde judendomen tillåta sig att definieras av antisemitismen, eller som Ehrenpreis koncist formulerade saken i ett föredrag på Judiska klubben i Stockholm i december 1939, fullt medveten om den fortgående judiska katastrofen i Europa: ”Man kan icke göra en kultur av sin olycka; man kan icke göra en religion av sin besvikelse.”

DEBATTEN I STOCKHOLM i mars 1945 handlade kort sagt om förhållandet mellan sionismen som ett politiskt och territoriellt projekt och judendomen som ett andligt och kulturellt. Det politiska projektets ambition var att av världens utspridda och disparata judar forma en judisk nation i en judisk stat och en gång för alla göra slut på diasporans nationella och kulturella tvektigheter. Denna ”nationalisering” av den judiska existensen utgick mer eller mindre uttalat från att de flesta av världens judar antingen skulle bli medborgare i den judiska staten eller börja betrakta sig som en nationell exil i förhållande till den. Men i Ehrenpreis ögon skulle en sådan utveckling innebära en oroväckande förskjutning av tyngdpunkten i den judiska existensen, från andligt öde till nationell gemenskap. Eller som han formulerade saken i debatten den 14 mars 1945: ”Vår livskraft och vår rätt att leva ligger i vårt andliga arv och våra andliga

Stockholms överrabbin Marcus Ehrenpreis

värden, och den som inte bryr sig om dem, har ingen anledning att försvara judendomen.”

UPPRÄTTANDET AV EN judisk nationalstat har sedan dess på ett genomgripande sätt påverkat förutsättningarna för judiskt liv överallt. Det handlar inte bara om att solidariteten med Israel blivit en odiskutabel trossats i de flesta av världens judiska församlingar, utan också om att alltfler judar har kommit att definiera sin judiska tillhörighet i etniska och nationella termer.

En synbar effekt av denna fortgående symbios mellan etnifieringen av judisk identitet i diasporan och nationaliseringen av judiskt liv i Israel är det gap som nu tycks växa fram mellan en mera universell eller ”diasporisk” syn på den judiska tillvaron och en mera partikularistisk och nationalistisk.

Enligt den senare är en etniskt homogen

nationalstat bättre för judarna än ett mångkulturellt samhälle. Och eftersom Israel inte sticker under stol med nödvändigheten och önskvärdheten av etniskt majoritetsstyre, finns alltfler judar i Europa som inte heller gör det. Och som i växande omfattning röstar på nationalistiska och främlingsfientliga partier som nyligen var lika antijudiska som de nu är anti-muslimska.

När Sverigedemokraten Björn Söder, riksdagens andre vice talman, för en tid sedan lät undslippa sig att judar inte tillhör den svenska nationen, så orsakade det helt förutsägbart ett medialt ramaskri. Vad Björn Söder hävdade var dock bara en logisk följd av partiets etniska (rasistiska) definition av begreppet nationalitet. Som jude (eller same eller rom) kan du förvisso bli svensk medborgare men du kan inte bli en del av den svenska ”nationen”. Vilket i mångt och mycket liknar skillnaden mellan medborgarskap och nationalitet i staten Israel, där idén om en etniskt neutral *israelisk* nationalitet aldrig vunnit gehör.

Inte helt förvånande fick Söders ståndpunkt följaktligen en del judiskt stöd också i Sverige. I *Jerusalem Post* (4.1.2015) skrev Annika Hernroth-Rothstein att Björn Söder huvudsakligen hade givit uttryck för hennes egna uppfattningar. Enligt samma kriterier som Söder definierade sin nationalitet som svensk och Sverige som ett hemland för den svenska nationen, ville Hernroth-Rothstein definiera sin nationalitet som judisk och staten Israel som ett hemland för den judiska nationen. På samma sätt som Söder inte kunde bli en del av den judiska nationen kunde Hernroth-Rothstein inte bli en del av den svenska nationen – och önskade inte heller bli det.

EN EFFEKT AV den tilltagande judiska nationalismen i Israel har kort sagt blivit ett uppsving för en judisk nationalism i diasporan, baserad på idén om staten Israel som alla judars nationella hemland.

Vilket råkar vara just så som staten Israel allt tydligare vill definiera sig. Stora resurser läggs nu på att lansera begreppet *Jewish peoplehood* –

judisk folkgemenskap – som ett alternativ till *Judaism* (judendom). Denna ökade betoning av den judiska gemenskapens nationella och etniska karaktär är svår att förlika med föreställningen att diasporan fortsatt skulle ha en särskild kulturell och andlig betydelse för judendomen. Istället tjänar detta till att framställa livet i en judisk nationalstat som den judiska tillvarons naturtillstånd och livet i diasporan som inherent osäkert och i grunden onormalt. Den nya judiska nationalismen går således hand i hand med en förhöjd oroskänsla bland diasporans judar (befogad eller inte), vilket i sin tur bidrar till att öka stödet för den judiska nationalismens politik och positioner.

EN ANNAN EFFEKT av det judiska livets nationalisering är uppkomsten av en national-religiös tolkning av judendomen. Återvändandet till Sion uppfattas som en messiansk händelse och koloniseringen av *Eretz Israel* (Judéen och Samarien) som ett gudomligt påbud. En sådan tolkningsmöjlighet har kanske funnits där hela tiden men under nära tvåtusen år balanserades den av tungt vägande rabbiniska förmaningar och tabun mot alla försök att med världsliga medel påskynda den messianska tiden, *lo lemaher et ha'ketz*. Med sammansmältningen av judisk territoriell makt och messiansk fanatism har denna balans drastiskt rubbats och skapat grenar inom judendomen som jag inte tror att Marcus Ehrenpreis (eller någon annan samtida judisk tänkare) hade kunnat föreställa sig. Den judendom som en gång skapades och formades i diasporans kulturellt gränslösa miljö utmanas idag av en judendom som skapats och formats på en judisk stats messianskt laddade territorium.

Denna växande konflikt mellan "Sion" och "Diaspora" kommer allt oftare till uttryck i den offentliga debatten, inte minst i USA. I en bok med titeln *At Home in Exile: Why Diaspora is Good for the Jews (Hemma i exilen – varför diasporan är bra för judarna)* formulerar sociologen och samhällsdebattören Alan Wolfe sitt djupa obehag inför framväxten av etnisk partikularism, messiansk sionism och religiös nationalism i såväl Israel som USA.

Han oroar sig särskilt över hur en okritisk identifikation med Israels politik lett till ett övergivande av judendomens etiska grundvarlar. "I en värld där nationalstater främst ägnar sig åt att skydda sina egna", skriver han, "förblir diasporan platsen där en universell och öppen judendom bäst kan utvecklas. Det blir också en mera komplex och vital judendom, formad i nära kontakt med andra kulturer. Istället för att upplösas i meningslös synkretism, som somliga befarar, kommer judendomen istället att berikas."

FRÅGAN ÄR FÖRSTÅS vilka förutsättningar som idag kan finnas för en judisk diaspora av det slag som Wolfe förespråkar och som Ehrenpreis fantiserade om i ruinerna av det judiska Europa i mars 1945; en judisk diaspora andligt vital och kulturellt självsäker nog att etablera ett ömsesidigt dynamiskt och fruktbart förhållande inte bara till världen i stort utan också till det nya Sion – staten Israel?

För närvarande ser jag en växande klyfta mellan en judenhet definierad och präglad av Sion i dess nutida nationalistiska manifestation, och en judenhet som fortsatt vill bejaka den diasporiska existensens specifika värden och ideal.

Den senare är tills vidare kanske mera vision än verklighet men främjandet av en sådan judenhet har i alla händelser varit den uttalade målsättningen för Paideia - the European Institute for Jewish Studies in Sweden, där studenter från hela Europa får tillbringa ett intensivt läsår i nära och kritiskt umgänge med "den judiska civilisationens källflöden", med det uttalade syftet att ge nytt liv åt en länge tystad judisk röst, stark och självsäker nog att kunna bidra till "ett kulturellt rikt och pluralistiskt Europa".

Marcus Ehrenpreis hade inte kunnat vara mera överens.

Detta är en kortad och bearbetad version av en essä i den brittiska tidskriften *Jewish Quarterly*, Summer 2015.

Översättning från engelska Erik Gribbe.

Adat Jeschurun 75 år

ARON VERSTÄNDIG BERÄTTAR HISTORIEN OM
DEN ORTODOXA SYNAGOGAN
ADAT JESCHURUN I STOCKHOLM.

En mörk oktoberkväll 1941 tog polisen på Östermalm i Stockholm emot flera anmälningar från de boende på Linnégatan 20. Judarna, som hyrde en lokal i huset, hade ”något fuffens för sig”. De hade samlats i en hydda på gården och där höll de på med en slags ritual. Två konstaplar begav sig omedelbart till platsen.

En av konstaplarna hade vuxit upp med judiska bekanta i Kristianstad och väl på plats utbrast han: ”Jaså, det är så dags att fira lövhyddofesten!” De församlade judarna lyckades därefter förmå honom och hans kollega att sitta ner tillsammans med de övriga i sukkan och dricka en skål.

Vad den skånska konstapeln förmodligen inte visste var att sukkan på Linnégatan tillhörde synagogan Adat Jeschurun som hade startat sin verksamhet i Stockholm ett år tidigare. Men synagogans historia är äldre än så, åtminstone dess inredning.

Inredningen har nämligen tillhört en synagoga som sedan

1800-talets slut fanns på Heinrich Barthgatan i Hamburg. Eftersom synagogan var inhyst i ett vanligt bostadshus, blev den förskonad den förstörelse som drabbade stadens övriga synagogor under Kristallnatten 1938.

När Hamburgs överrabbin,

Joseph Carlebach, hörde att en av stadens synagogor överlevt nazisternas bärsärkagång tolkade han det som ett Guds tecken, och han bestämde sig för att göra allt han kunde för att rädda synagogan ut ur Tyskland. Joseph Carlebach kontaktade sin gode vän i Stockholm, Hans Lehmann, och frågade om han var beredd att överta allt bohag från synagogan. Hans Lehmann, som var en känd och aktiv judisk personlighet i Stockholm, svarade omedelbart ja. Ansökan om exportlicens för ”gammalt bohag och virke” lämnades in och beviljades. Synagogans inventarier monterades ner och fördes till frihamnen i Hamburg tillsammans med allt löst bohag som fanns kvar i synagogan: *siddurim* (bönböcker), *tallitot* (bönesjalar) och *tefillin* (bönekapslar). När sändningen lossades på kajen i Stockholm blev de närvarande vittnen till en skrämmande syn. Det som nazisterna försummade under Kristallnatten hade några av hamnarbetarna tagit igen: bänkar, skåp, pulpeter, lampor, böcker och Den Heliga Arken,

FOTO: ROMAN WROBLEWSKI

där Torarullarna förvarades, var sönderslagna och nedklottrade med hakkors.

Under överinseende av Hans Lehmann restaurerades det förstörda och efter mycket arbete återfick inredningen sitt ursprungliga utseende. Silvret och Torarullarna behövde återanskaffas eftersom det inte fick föras ut ur Tyskland. Sällsamma är de vägar på vilka man fick nya Torarullar till Adat Jeschurun, men det är en annan historia.

Hösten 1940 invigdes synagogan i närvaro av, bland andra, Stockholms överrabbin Marcus Ehrenpreis. Rabbin i den nya synagogan blev A.I. Jacobson som flytt från Trondheim till Stockholm när nazisterna ockuperade Norge. Rabbin Jacobson var under hela krigstiden mycket enga-

gerad i att rädda judar undan Förintelsen och för de judiska flyktingar som kom till Stockholm under och efter kriget blev Jeschurun en viktig mötesplats.

Efter rabbin Jacobsons bortgång 1955 har flera rabbiner tjänstgjort i synagogan, bland andra Moshe Edelman, Aryeh Linker och Aron Katz. Under 2000-talet är det framför allt Meir Horden och Isak Nachman som har varit synagogans rabbiner.

Under Jeschuruns första år var synagogan en fristående förening som drevs och finansierades av dess medlemmar. Men med tiden utvecklades ett samarbete mellan Jeschurun och Stockholms Judiska Församling. I mitten av 1990-talet hölls en medlemsomröstning i Församlingen som resulterade i att den ortodoxe rabbi-

nen som tjänstgör i Adat Jeschurun och i Adat Jisrael, anställdes av Församlingen på samma villkor som rabbinen i Stora synagogan. Tidigare hade de små synagogorna själva anställt sin rabbin, dock med bidrag från Församlingen.

Adat Jeschuruns verksamhet har pågått i flera olika lokaler genom åren. Efter den första tiden på Linégatan 20 flyttade synagogan till Biblioteksgatan. En flytt som beskrivs som komplicerad på grund av de antijudiska stämningar som florerade bland en del av Stockholms invånare under 1940-talet. Därefter hade synagogan sitt hem på tre olika adresser på Nybrogatan (16, 15 och 12) innan den 1991 flyttade in i Hillelskolans lokaler på Riddargatan 5.

BILDEN t.v.: Detalj från en bänk i Adat Jeschurun

BILDEN ovan: Gudstjänst i den ortodoxa synagogan Adat Jeschurun i Stockholm.

TRADITIONER

Svenska synagogor

Huset vid Heinrich Barthgatan, Hamburg

”75 ÅR EFTER ATT ADAT JESCHURUN
STARTADE SIN VERKSAMHET I STOCK-
HOLM ÄR SYNAGOGAN I ALLRA
HÖGSTA GRAD LEVANDE”.

Samma år anordnade Hamburgs historiska museum en utställning om stadens 400-åriga judiska historia. Till den utställningen lät muséet tillverka en replika av Adat Jeschuruns inredning som numer har en permanent plats på muséet. När Bajit-projektet startade 2013 flyttade Adat Jeschurun temporärt sin verksamhet till församlingshuset på Wahrendorffsgatan. Inredningen magasineras i väntan på beslut om ny lokal och nu har tyska myndigheter, bland annat Historiska muséet i Hamburg, visat intresse att återbörda denna kulturskatt till Tyskland något Föreningen Jeschurun dock inte är intresserad av.

Sedan många år pågår ett nära samarbete mellan synagogan och den nationalreligiösa ungdomsrörelsen B'nei Akiva vars israeliska ungdomsledare spelar en viktig roll i synagogans ledarskap. Tack vare det har Jeschurun länge varit en samlingspunkt för unga religiösa personer i Stockholm. Många av dessa arbetar som utbildare och ledare i det judiska Stockholm, bland annat på sommarlägret Glämsta.

IDAG, 75 ÅR efter att Adat Jeschurun startade sin verksamhet i Stockholm, är synagogan i allra högsta grad levande. Gudstjänster anordnas varje morgon och vid behov på vardagskvällar. Naturligtvis också på fredagskvällar, shabbat och på alla judiska helgdagar. En stor purimfest och Torastudier natten inför shavuot är några av årets större händelser. Synagogan har ett stigande medlemsantal och omfattar i dagsläget över 200 medlemmar.

Samtidigt som det historiska arvet och traditionell judendom värdesätts och vårdas vill Jeschurun vara en modern och relevant synagoga och mötesplats. Därför är det självklart att kvinnor och män sitter jämsides och att kvinnor såväl som män ger *divrei tora* (predikan). Moderniteten yttrar sig också rent tekniskt. Det går till exempel att skriva upp sig på kiddushlistan online, betala medlemsavgiften med Swish och hålla sig uppdaterad via Jeschuruns Facebook-sida. Givetvis kommer synagogans 75-årsjubileum i höst uppmärksammas, bland annat i en kortare skrift och flera evenemang.

Håll utkik på: jeschurun.se

.....

Aron Verständig är ordförande i Föreningen Adat Jeschurun i Stockholm.

Ett slag för jiddisch

V arje år den första juli fylls trapporna till Philadelphias konstmuseum av cineaster. På den enorma duken visas filmen om Phillys egen boxarhjärte Rocky Balboa. Rocky är sinnebilden av en underdog, en ung man med italiensk invandrarbakgrund, underskattad, utbildad och fattig.

Jag tänker på Rocky när jag möter Eddy Portnoy på YIVO Institute for Jewish Research i New York. Eddy är ansvarig för den pågående utställningen "Yiddish Fight Club", en av YIVO:s mest uppmärksammade utställningar. Vad handlar då denna utställning om? Jo, jiddischtalande boxare och brottare under 1900-talets första hälft. Eddy menar att intresset beror på kontrasten mellan en mytomspunnen antivåldsbejakande judisk självbild och den verklighet som präglade judiskt liv i början av seklet. Det fanns nämligen en rad framgångsrika "Rocky" med fantasiegående smeknamn som "Blimp" Levy, "Kingfish" Levinsky, "the Ghetto Wizard" och "the Wrestling Rabbi". Så viktig var kampsporten att själve Max Weinreich, YIVO:s grundare, upplät flera sidor åt ämnet i institutets första studie i jiddisch år 1926.

Med avstamp i denna skrift illustrerar Eddy Portnoy den judiska kampsportseran med jiddischens färgrika sportvokabulär. Så lär vi oss att *a shmir in ponim* betyder en ansiktssmäll (notera att detta är samma *shmir* som bredds över en bagel), med en *bentsch in kop* slår man någon i huvudet med ett föremål (*bentsch* betyder välsignelse), medan man med en *klung in di tseyen* slår in motståndarens tänder. En *shtaysl* är en perfekt uppercut och en *knack* (uttalas k-nack som i engelskans knockout) är en välplacerad smäll.

Vad gäller personporträtten är de minst lika färggranna som vokabulären. **Raphael Halperin**, "den brottande

rabbinen" föddes i Wien men flyttade till Palestina som barn där han studerade på en jeshiva (judisk Bibel- och Talmudskola), blev intresserad av bodybuilding och begärde rabbinens tillstånd att få träna tyngdlyftning. 1950 blev han Mr Israel och agerade personlig tränare åt Etiopiens kejsare Haile Selassie, innan han påbörjade en fantastisk brottningskarriär i USA. **Max Krauser** kom från en shtetl utanför Lodz och närde drömmar att bli kemist när han av en slump hamnade i en brottningsring.

1935 vann han de europeiska mästerskapen i brottning i Göteborg och fick där ta emot ett specialgjort bälte från självaste kung Gustav V. **Blimp Levy**, en av dåtidens mest kända brottare, upptäcktes av en agent när han uppträdde på en freakshow på Coney Islands nöjesfält i New York.

Varför väljer jag då detta ämne för min första jiddischkrönika? Kanske för att min egen farfar, min *zeyde*, hade en kort karriär som boxare i Polen. Han gick en match, fick in en välplacerad *shtaysl* som gav motståndaren en ordentlig *klung in di tseyen*, följt av en perfekt *knack-out*.

Att det existerade och fortfarande existerar en judisk våldskultur också inom sportvärlden är i sig inget märkligt. Våld existerar i alla kulturer, därför kan det bara leda till bättre självinsikt om vi genom att närma oss jiddischvärlden lyckas slå hål på våra egna fördommar om oss själva.

"Yiddish Fight Club" visas på YIVO Institute for Jewish Research, 15 W. 16th Street, New York. www.yivo.org

RELIGIONEN PÅ FRAMMARSCH

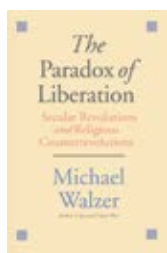
TOMER PERSICO skriver om Michael Walzers aktuella bok om nationalism och religion.

I ndien, Israel och Algeriet blev alla självständiga stater efter att en kolonialmakt till slut dragit sig tillbaka från sina erövrade områden.

Alla tre försökte införa demokrati, med växlande framgång. Och alla tre har på senare år upplevt en märkbar religiös frammarsch. I sin nya bok *The Paradox of Liberation: Secular Revolutions and Religious Counterrevolutions* (Frihetens paradox: sekulära revolutioner och religiösa motrevolutioner), försöker en av vår tids mest intressanta politiska filosofer, Michael Walzer, förstå varför.

”De såg hur själva symbolerna för deras folk: stoderna, familjerna och gudarna som de hade tillbett, trampades på. Det heliga land som var deras och som de älskade, plundrades och ödelades av barbariska horder som var dem underlägsna till språk, religion och filosofi...”

Så skrev den indiske nationalisten och frihetskämpen V.D. Savarkar 1923. Hade han skrivit ”Gud” istället för ”gudar” skulle hans antikoloniala idéer likväl kunnat

tillskrivas den sionistiske revisionisten Zeev Jabotinsky eller hans ideolog Israel Eldad. Liksom Jabotinsky och Eldad var Savarkar sekulär, men tog hjälp av religiösa symboler i sin kamp mot kolonialmakten som styrde hans land. Och trots att de alla tre var del av en politisk minoritet i sina länders frihetskamp, levde deras idéer vidare för att en dag plockas upp av nya ledare, som var lika mycket religiöst som nationalistiskt förankrade.

Det är den här processen, det alltmer tilltagande sorlet från tidigare undanskuffade och tystade religiösa röster, i länder som skapades som sekulära samhällen, som Michael Walzer vill förstå.

Han konstaterar att även om alla tre frihetsrörelserna kämpade mot europeiska kolonialmakter, så var de europeiskt skolade (även om deras ursprung var ett annat). De var sekulära nationalisterna som ville skapa demokratiska styrelseskick.

Liksom Moses i Faraos hus, hade ledarna för frihetsrörelserna en annorlunda uppväxt än de människor de kämpade för. Alla

fick de sin utbildning inom den härskande kolonialkulturen. Och de skilde sig från stora delar av det förtryckta folk de ville befria.

Jawaharlal Nehru, Indiens första premiärminister studerade i åtta år vid västerländska skolor och universitet. Theodor Herzl och Chaim Weizmann var européer både till ursprung och utbildning. Frantz Fanon studerade psykologi i Frankrike och Ahmed Ben Bella, Algeriets första president, tjänade i Frankrikes armé och tilldelades dess främsta hedersbetygelse. I kontrast till detta var samhällena som skulle befrias icke-europeiska och traditionella.

Många år senare röstar samma befolkningar, nu som medborgare i demokratier, fram religiösa och traditionalistiska krafter som undergräver de politiker som tagit över efter nationsgrundarna.

Sambandet mellan befriarna och de befriade kännetecknades dock inte bara av stora socioekonomiska klyftor, utan även av dryghet och arrogans. Befriarna krävde att folket skulle ge upp sina traditionella sedvänjor. Bara

genom en fullständig omdaning av personligheten hos de som varit förtryckta skulle de kunna fly sitt kuvade tillstånd.

David Ben-Gurion talade om *sabran* (israelen) som en ny jude, helt olik den gamla diasporajuden. Fanon skrev om en ”ny muterad algerier” som skulle göra den nationella frihetskampen möjlig. I Indien var klagomålen mot de kuvade och knäböjande massorna en återkommande referäng i de olika aspiranternas kamp för att leda landet mot självständighet. Ledarna för de nationella befrielseörelserna var inte bara ett annorlunda släkte, de krävde också att massorna som skulle befrias måste omvandla sig. De såg dem som mindervärdiga och betedde sig som en styrande, överlägsen elit.

Sionismens ”förnekande av exilen”, skriver Walzer, innehöll inte bara förmaningen att lägga diasporan bakom sig: den var också ett aggressivt förnekande av allt det som diasporan stod för. Formandet av den nya juden (och den nya indiern och den nya algeriern)

krävde att den gamlas existens måste upphöra.

Den gamla juden, precis som hans indiska eller algeriska motpart, låg dock befolkningen varmt om hjärtat. De gladdes förstås åt den nyvunna friheten, men de var inte lika motiverade att skiljas från sin kultur och sitt sätt att leva. Frihetshjältarnas förnedrande krav på just detta och sättet de tystade ner folkets röst, skapade spänningar och antagonism. Detta, skriver Walzer, är ”befrielsens paradox” (därav bokens titel).

Det finns en paradox till, en historiens ironi om man så vill: när traditionen och religionen kommer tillbaka klär den sig i en nationalistisk, religiös och fundamentalistisk skepnad, som kastar sin skugga över hela nationen. I Israel växte bosättarrörelsen fram och nu finns deras avkomma, det nationalreligiösa partiet Det judiska hemmet. I Indien har vi RSS, en hindunationalistisk rörelse som vill återskapa Ramas kungarike, en mytologisk plats där guden Rama regerar över jorden under en hinduistisk glansperiod. Liknande var

”LIBERALA,
SEKULÄRA
RAMVERK ÄR
OFÖRMÖGNA
ATT SKAPA
EN STABIL
IDENTITET.
DE KAPITULERAR
INFÖR DET
RELIGIÖSA
UPPVAKNANDET.”

den nationalistiska islam som FIS, den Islamiska räddningsfronten, förde fram i Algeriet.

De senaste årtiondena har religionen återinträtt i våra liv, genom det demokratiska politiska systemet, och utan något större motstånd. Med sig har den lockat ett stort antal anhängare och den har bjudit in lika mycket i nationalismens namn som i religionens. I nästa steg angriper den andra religioner, och de gamla eliterna: ”västillvända vänstermänniskor, sekulära, avfallingar, otrogna och förrädarna mitt ibland oss”, skriver Walzer och sammanfattar en välbekant process.

En del av sin bok ägnar Walzer till att avfärda dem som hävdar att det inte finns någon paradox i ett religiöst uppvaknande med ett ursprung i sekulär nationalism. Enligt marxistisk eller postkolonial teori finns det nämligen inte någon riktig motsägelse där. Istället ses religion och nationalism som två krafter som i grund och botten hämtar näring från varandra. Marxister skulle hävda att religiös tro och identitet har skapats

KULTUR

Litteratur

”I SLUTÄNDAN
ÄR LIBERALA
SEKULÄRA
RAMVERK FÖR
SVAGA. DE ÄR
OFÖRMÖGNA
ATT SKAPA EN
STABIL IDENTI-
TET OCH
KONTINUITET.”

av en falsk medvetenhet, som används av storkapitalets hegemoni för att kontrollera befolkningen.

Postkolonialisterna längtar till ett förkolonialt förflutet, där religiös tradition förmodas ha varit moderat och närande, icke dogmatisk och samtalande. Enligt dem är de samtida religiösa uttrycken en fränstötande biprodukt till kolonialismen.

Walzer påminner marxisterna om att ingenstans i världen har pluralistisk universalism lyckats ersätta nationell identitet och att utländskt styre alltid har uppfattats som *nationellt* förtryck och inte klassförtryck. Dessutom, tillägger han, strävade befrielsekämparna efter att skapa demokratier. Ambitionen var att bli accepterade som legitima medlemmar i nationernas gemenskap.

Ledarna för de nationalreligiösa väckelserörelserna utmanar istället demokratin. De är inte intresserade

av allmänmänskliga värden och rättigheter utan av specifika religiösa lagar, om det nu är *sharia* (islamsk lag), *halacha* (judisk lag) eller *dharma* (hinduisk lag), och de förlitar sig på fundamentalistiska tolkningar av de lagarna. De har ingen önskan att ingå i nationernas gemenskap utan motsätter sig den.

Walzer påminner postkolonialisterna om att religionen innan moderniteten inte heller var särskilt accepterad, utan ganska förtryckande, till exempel mot anhängare av andra religioner och mot kvinnor. Den religiösa fundamentalismens utbredning är en reaktion mot liberaliseringen och kvinnors frigörelse. Det som har skapat fundamentalismen är inte ett förtryck av nationen, utan friheten som demokratin förde med sig.

I slutändan är liberala sekulära ramverk för svaga, skriver Walzer. De är oförmögna att skapa en stabil identitet och kontinuitet. De kapitu-

lerar inför det religiösa uppvaknandet. Han skyller på befriarna eftersom de aldrig knöt några band med de religiösa grupperna. Om religionen från början hade fått ta större plats hade man undvikit framväxten av en religiös motståndsposition. ”Traditionalistiska världsåskådningar kan inte upphävas, avskaffas eller förbjudas. De måste engageras”, skriver Walzer.

Det är omöjligt att fly från det förflutna och ett träd kan inte växa utan rötter. Att inleda en meningsfull dialog med traditionen, skriver Walzer med ett visst mått av hopp för Israel, ”kan fortfarande förbättra oddsen för att den nationella judiska frigörelsen ska bli framgångsrik”.

.....
Artikeln är kortad och bearbetad och har tidigare publicerats i den israeliska dagstidningen Haaretz.
Översättning från engelska: Erik Gribbe.

Sanningssägarens farväl

REBECKA TARSHYS RECENSERAR IMRE KERTÉSZ DEN SISTA TILLYKFTEN

Mannen med pondus som med årens framgångar och motgångar samlat sin oavvisliga fond av sanningar, känner ni honom?

Hans beroende av omgivningen ökar med kroppens nedsatta färdighet:

”Ålderdomen – det skulle jag aldrig ha trott – kommer i ett slag. Från den ena dagen till den andra, nästan från ena minuten till den andra. Plötsligt är din kroppshållning en annan, och det är det inget du kan göra något åt. Tvånget att urinera kommer över dig som en storm, och du måste omgående ge efter för det, annars smutsar du ner kalsongerna, vilken förödmjukelse. Det hårdare slaget impotensen, samtidigt som du fortfarande dras till kvinnor. Det andra slaget är sömnlöshet”.

Imre Kertész fick Nobelpriset 2002 och är mest känd för Mannen utan öde om en 14-åringssakliga registrering av villkoren under koncentrationslägrens sista år.

I Den sista tillflykten rapporterar han sin författarkamp i form av en dagboksroman som domineras av åldrandet med Parkisons sjukdom och allt det som måste hinnas med innan det är för sent: författandet, kollegors verk och utbyte med vänner som försvinner in i skuggorna. Arbetet med romanen påbörjas före 75-årsdagen 2004 och pågår fram till publiceringen 2014.

Kertész många aforismer varvas med citat från viktiga författarkollegor som Thomas Mann och Paul Celan.

Från ett Stendahlskt förord lånas meningen: ”Farväl käre läsare och vän, se till att Ni inte ägnar Ert liv åt att hata och vara rädd”.

Uppmaningen skulle, inom parentes påpekat, kunna tjäna som motto för författarens liv.

Olika stadslandskap tecknas, Stockholmsbilden hämtas från utsikten från Grand Hotel. Nobelpriset hotar absolut det

fortsatta skapandet men pengarna underlättar.

Kertész bildning och hänvisningar till Bibeln utmanar läsaren. Men det judiska arvet är något annat:

”Om jag säger att jag är en judisk författare då säger jag inte att jag själv är jude – ty med tanke på min kultur och min övertygelse kan jag tyvärr inte säga det”.

Däremot en anakronistisk judisk livsforms, förskingringens, assimilerade judiska författare.

Sammanfattningsvis: Jude är inte en entydig kategori för andra än antisemiterna.

En inbjudan till en panel om Israel och Palestina avböjs. Han som erfarit Auschwitz har inte tillräcklig kunskap i ämnet, och därmed inga åsikter.

Magdis – hans sena kärlek och ömma morgnars glädje – är en samtalspartner vars stora förståelse, ständiga uppmuntran och kritiska förmåga administrerar vardagslivet. När hon drabbas av cancer finns plötsligt hotet att båda kan dö för tidigt. I början ser han hennes sjukdom som ett skäl för honom att finnas kvar. Han får inte ge upp, för hennes skull. Men med ökande depression och behov att ge sitt eget arbete all tid, infinner sig tvivlet på samlevnadens fördelar.

Paul Celan citeras om att mannens öde här på jorden är att förstöra all ömhet, all skönhet, allt som är svagare eller bräckligare än han. Författarjaget känner ingen man som kunnat motstå detta öde.

Att läsa sanningssägarens tuffa livsuppgörelser rekommenderas varmt.

Den 11 oktober hyllas Imre Kertész på Dramaten. Hör bland andra Hédi Fried, Horace Engdahl, Peter Wolodarski och Pooneh Rohi läsa stycken ur *Den sista tillflykten*.

THE ATOMS HAVE ALIGNED TO CREATE THE BEST UNIBODY INJECTED
POLYPROPYLENE TROLLEY CASE IN THE WORLD.

PHANTOM™

EPICTRAVELGEAR.COM

EPIC® VTT™ UNIBODY SHELL ○ RE:FRESH CHANGEABLE LINING ○ G-FORCE INTERIOR ○ AIRSPEED COMPONENTS ○ SINGLETRAK 4X WHEEL SYSTEM ○ EPIC® 7 YEAR FULL ARMOR™ WARRANTY

Vill du ha någon som tillvaratar
våra judiska intressen imorgon?

Bli då medlem i en Judisk församling idag!

De judiska församlingarna har som uppgift att möjliggöra ett
judiskt liv idag – och för våra barn och barnbarn imorgon.

Vi har ett stort utbud och representerar våra medlemmar i många olika
frågor, både i media och gentemot statsmakten.

Du behövs NU för att vi skall kunna fortsätta vår viktiga verksamhet.

Bli medlem i en församling nära dig!

Judiska Församlingen
Göteborg
www.judiskaforsamlingen.se

Judiska Församlingen
i Stockholm
www.jfst.se

JUDISKA
FÖRSAMLINGEN
MALMÖ
www.jfm.se

De judiska församlingarna är förenade i Judiska Centralrådet i Sverige

JUDISKA CENTRALRÅDET I SVERIGE
THE OFFICIAL COUNCIL OF SWEDISH JEWISH COMMUNITIES

www.judiskacentralradet.se

DET STÅR SKRIVET PÅ VÄGGEN

Anneli Rådestad i exklusiv intervju med den israeliske, ultraortodoxe graffitikonstnären Ometz som taggar under pseudonym (bilden nedan).

PÅ DAGARNA UNDERVISAR HAN I EN JESHIVA I MODIIN ILLIT. PÅ NÄTTERNA TAGGAR HAN PROVOKATIVA FRÅGOR PÅ STADENS HUSVÄGGAR OCH MURAR. VI ÄR FÅ SOM HAR TRÄFFAT OMETZ L' HAREDIM. HAN LEVER ETT FARLIGT DUBBELLIV, DÄR ÄVEN HANS FRUS OCH BARNES LIV STÅR PÅ SPEL.

FOTO: ANNELI RÅDESTAD

Vi möts i Jerusalems skymningslandskap, långt ifrån bosättningen Modiin Illit. I en del av staden där ultraortodoxa sällan rör sig. Han kommer gående med långa steg, klädd i traditionell ultraortodox klädsel: svarta byxor och kavaj, vit skjorta och svart hatt. Bara en handfull journalister har träffat honom. Ingen vet hans riktiga namn. Han kallar sig för Ometz L' Haredim som betyder "Mod till de ultraortodoxa".

För tre år sedan fick han nog. En god vän hade tackat nej till ett jobb som förskolelärare, fastän han verkligen behövde pengarna, av rädsla för vad grannarna skulle

tycka. När Ometz kom hem, efter ett långt samtal med vännen, fingrade han en stund på den svarta sprejburken han hade hemma, knölade ner den i väskan, och gav sig ut i natten.

Ma echpat lecha, ma hem yagidu? Varför bryr du dig om vad de kommer att säga? sprejade han med svarta hebreiska bokstäver över en av murarna i centrala Modiin Illit.

– Min vän är duktig med barn och läraryrket är ett viktigt jobb, men han är för upptagen med sin status. Som ultraortodox ska man helst fortsätta studera själv eller undervisa i en fin jeshiva. Allt för många bryr sig för mycket om vad andra ska tycka och tänka, ibland

på en riktigt sjuk nivå.

Ometz familj tillhör den så kallade Litvaktraditionen bland de ultraortodoxa, som härstammar från Litauen, och är känd för sin strikt intellektuella, icke chassidiska, tolkning av judendomen.

Han gick i bra skolor, var en duktig elev och träffade sin fru genom en äktenskapsmäklerska.

Med viss ironi intygar han att han inte har upplevt några trauman som barn, trots att han har vuxit upp ultraortodox, och att det kanske är därför han inte känner något behov av att lämna den världen.

– Vi har jättemånga problem, men vi har också mycket som är vackert i vår kultur. En kultur som jag har vuxit upp i och den kultur där min fru och mina barn lever, och där jag vill fortsätta att leva mitt liv. Samtidigt vill jag att ultraortodoxa börjar ställa vissa fundamentala frågor om det som inte är bra, som kvinnors status, fattigdom, och vår roll i det israeliska samhället.

Varför använder du dig av graffiti som uttrycksätt?

– Jag växte upp i Jerusalem, en stad full av graffiti. Jag har sett mycket av det som skrivs på väggarna. En del saker håller jag med om, andra inte. Men jag har märkt att väldigt många förhåller sig till det som står skrivet - intelligent eller enkelsinnad - alla kan läsa det som står skrivet på väggen. Att skriva på murar och husväggar är mer effektivt än att försöka mobilisera mannen på gatan. Han skulle vara misstänksam och undra vad jag vill honom. Graffitin är mer effektivt.

Också i Modiin Illit, såg Ometz

IDENTITET

Ultraortodoxin

resultat efter den där första natten med sprejburken. Folk pratade om det överallt. På bussen, i jeshivan, och på gatan.

”Ma echpact lecha, ma hem yagidu? Vem skrev det? Han har fel!” menade vissa, medan andra höll med.

Varför bra? Varför med ett utrops-tecken och inte ett frågetecken? Vad betyder detta? Husväggen blir till en Talmud-sida.

Varför vill du att folk i den ultraortodoxa gemenskapen ska

se för mycket. Ometz halar fram två mobiltelefoner ur kavajfickan. Den ena, en Nokia modell äldre, har en slags kosher-stämpel tryckt under displayen. Den är garanterat kamera- och internet-fri och utan fungerande SMS-funktion. Den andra är en

FOTO: OMETZ L'HAREDIM

– Att tagga i religiösa Modiin Illit är inte samma sak som att tagga i Tel Aviv. Det finns nästan ingen graffiti hos oss och det är därför alla bryr sig. Folk pratar om det. Dissekerar det som står skrivet. Vänder och vrider på det. Om jag hade taggat något enkelt som: *Boker tov!* (godmorgon!) kommer de undra: varför idag, var det ingen bra morgon igår?

börja ifrågasätta sin tradition?

– Jag önskar att mina barn ska få växa upp i en lite mer normal miljö. Jag vill att de ska få lära sig engelska, matematik och grammatik, något som jag aldrig fick. Om min son vill använda internet eller göra lumpen vill jag att det ska vara accepterat.

Idag kostar den typen av avvikel-

smartphone, inklusive allt. Ometz förklarar att hans barn går i en skola med bra rykte och att ingen skulle komma på tanken att han, en förälder, skulle ha en internetuppkopplad mobil i fickan.

Men skulle de komma på honom skulle hans barn inte få gå kvar.

– Jag är alldeles för from i mitt vardagsliv för att väcka folks miss-

tankar. Jag är väldigt försiktig och har börjar tagga mer utanför Modiin Illit på sista tiden, av säkerhetsskäl.

Har du vänt dig till rabbinerna med dina frågor och din kritik?

”ATT SKRIVA PÅ HUSVÄGGAR ÄR MER EFFEKTIVT ÄN ATT FÖRSÖKA MOBILISERA MANNEN PÅ GATAN. HAN SKULLE VARA MISSTÄNKSAM, UNDRÄ VAD JAG VILL HONOM. GRAFFITIN ÄR MER EFFEKTIV.”

– Det finns rabbiner som jag kan tala med, och samtidigt inte. Jag skulle kunna kontakta min kvartersrabbin och fråga honom något personligt, be om att få studera engelska till exempel. Om det är viktigt för mitt arbete skulle det säkert gå för sig. Men att förändra något för vårt samhälle i stort är svårt.

Tror du fortfarande på rabbinerna som auktoritet?

Om jag skulle säga att jag inte tror på dem skulle det inte vara helt sant, inte heller om jag sa att jag tror på allt de gör och säger. Rabbinernas syn på kvinnor i politiken är exempelvis mycket problematisk. Vi är alla födda av en kvinna. Kvinnorna uppfostrar oss och lagar mat till oss. Kvinnor arbetar som sekreterare till politiker och affärsmän, varför kan vi inte ha kvinnliga politiker i våra ultraortodoxa partier? Det är absurt. Rabbinerna använder sig av Toran, på det sätt som passar dem bäst, för att legitimera det de gör. Det stör mig.

En av Ometz uppmärksammade graffitimålningar är av två gubbar som pucklar på varandra med varsin påk. ”I himlens namn,” står det ovanför påkarna.

Ometz berättar att han har förändrats under de tre år han taggat på Modiin Illits gator. Genom sina frågeställningar har han själv öppnat upp och graffitin har introducerat honom för människor som han aldrig skulle ha kommit i kontakt med annars. En av hans nya bekantskaper är en konstnär bosatt i Tel Aviv.

– Han verkade så normal. Inte alls det jag föreställde mig om Tel Aviv-bor, som brukar vara vänsterveganer, homosexuella eller sådana som föredrar djur framför människor. Du verkar ju helt normal, sa jag till honom. Min nye vän bara skratade åt mina föreställningar och berättade att han lever tillsammans med en muslimsk man. En jättefin man som jag också har träffat sedan dess. Det mötet rev ner min mentala mur. Kanske är

det just det rabbinerna är så rädda för?

Vart tror du att det ultraortodoxa samhället i Israel är på väg?

– Å ena sidan håller vi på att öppna upp, å andra sidan sluter vi oss. Det finns moderna *haredim* (ultraortodoxa) som arbetar på vanliga arbetsplatser och det finns människor som blir allt mer extrema i sin syn på till exempel utbildning och lumpen. Det är ingen svartvit berättelse.

– Tyvärr tror jag att den före detta finansministern, Yair Lapid, ställde till med stor skada på den långsamma men hälsosamma utveckling som sker inom den ultraortodoxa världen. Före hans lag om att tvinga ultraortodoxa att göra lumpen kunde vi se allt fler uniformerade *haredim* i Modiin Illit. Nu skulle ingen våga, motståndet är för stort.

IDAG UTGÖR DEN ultraortodoxa gruppen i Israel ungefär elva procent av befolkningen och är den grupp som växer snabbast. I Modiin Illit, med närmare 50 000 invånare, är 80 procent av befolkningen under 30 år och medianåldern är under tio år.

– Jag brukar skoja om att vi inte behöver fler bilparkerings, men fler barnvagnsparkeringar. Varje månad föds det 200 barn i Modiin Illit.

Vad händer när haredim blir majoritet i Israel?

Vänta bara, det kommer bli fruktansvärt! Nej, jag skojar. De ultraortodoxa funderar inte på det. Många känner sig fortfarande utsatta. Den israeliska regeringen ses inte som en partner, utan som fiende. Om vi en dag får makten får vi se hur det går då.

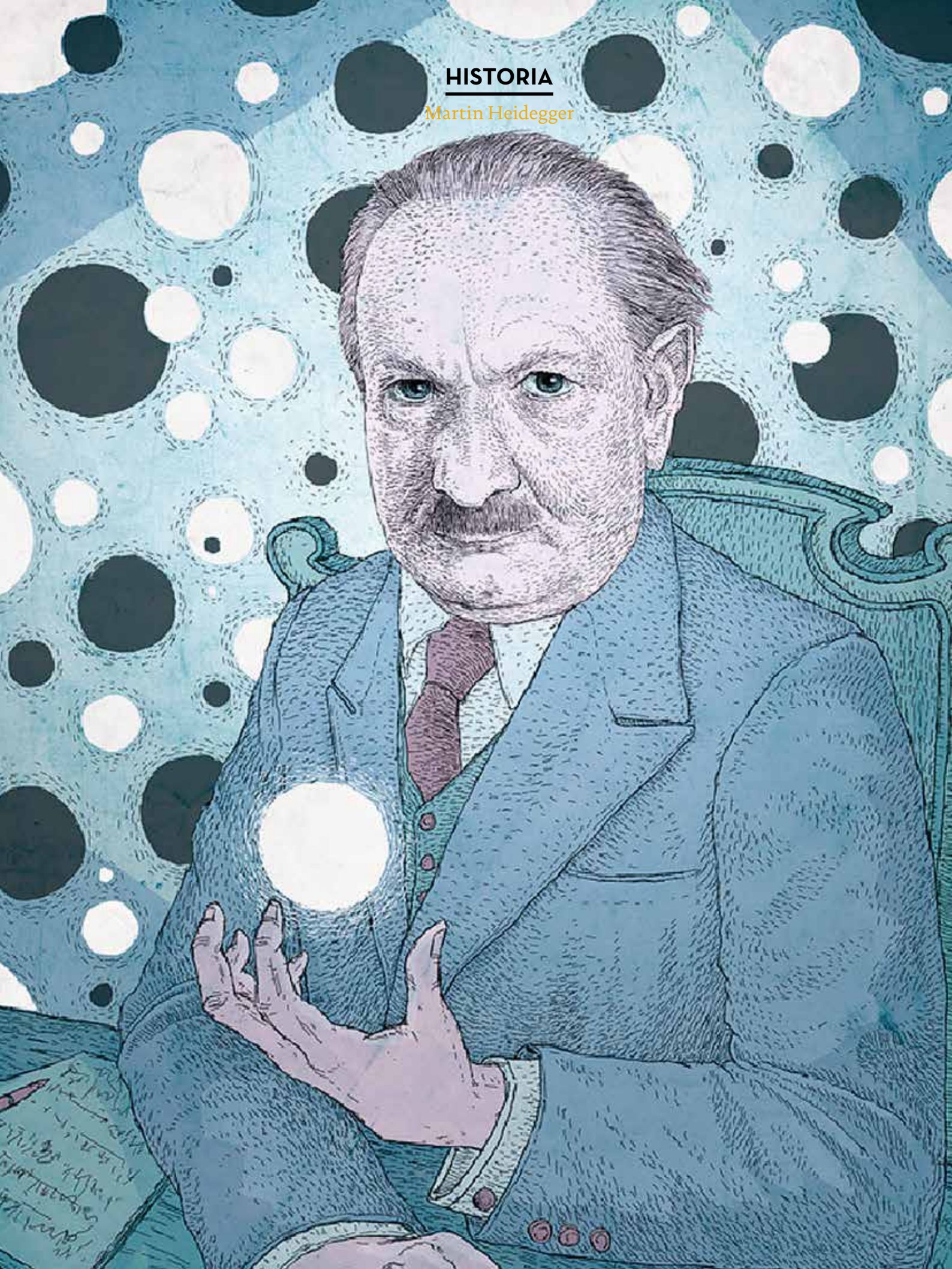
”Jag är alltid orolig för att bli exotifierad. Att folk ska tro att jag är den som ska berätta sanningen om vad som pågår i den ultraortodoxa världen. Men vi ska inte lägga locket på. Varför ska vi inte prata om vissa saker? Varför ska jag vara rädd för hur informationen tas emot av de sekulära?”

Vissa tror allt det de läser om ultraortodoxa, oftast på konstiga teman, som sex. De artiklarna är lika sanningsenliga och nyanserade som de ultraortodoxa tidningarnas beskrivning av hur det ser ut i den sekulära skolan, där 14-åringar knarkar och blir gravida. Fast ultraortodox media skulle förstås aldrig använda ordet gravid. I båda dessa världar måste människor förstå att livet inte är svartvitt.”

Ometz om att bli intervjuad i sekulär media.

HISTORIA

Martin Heidegger

Solkad storhet

Hans Ruin är professor i filosofi vid Södertörns högskola. Han har levt med den tyske filosofen Martin Heidegger under ett helt yrkesliv.

I *Svarta häftena*, Heideggers tankedagböcker som publicerades förra året, ser han filofens omdebatterade antisemitism svart på vitt.

Martin Heidegger föddes 1889 i en sydtysk katolsk bondemiljö. Familjen hade

inte råd att bekosta hans studier men fick hjälp av kyrkan. Tanken var att han skulle bli präst, men hans egna intressen ledde honom mot naturvetenskapen och filosofin.

Mötet med Edmund Husserls fenomenologiska filosofi påverkade Heidegger djupt och hans tänkande fick en ny riktning. Det märks tydligt efter Första världskriget då han, från 1919 och framåt, träder fram med en egen radikalare röst i föreläsningar, först i Freiburg som Husserls assistent och senare som hans efterträdare.

I centrum av hans tänkande stod frågor om liv, ursprung, erfarenhet och det historiska.

Det är under denna tid som ryktet om hans lärargärning börjar sprida sig, det som Hannah Arendt långt senare skulle beskriva som *a rumour of a hidden king*, ”ryktet om en dold kung”. I det ”hav av tristess” som den akademiska filosofin utgjorde fanns nu någon som verkligen tänkte nytt. Heidegger samlar omkring sig flera av

de mest begåvade studenterna i en ny generation. Påfallande många hade judisk bakgrund, förutom Arendt även Hans Jonas, Herbert Marcuse och Karl Löwith.

Om man vill förstå fenomenet Heidegger måste man se vad han åstadkommer under detta decennium, från 1919 fram till publiceringen av *Vara och tid* 1927 och den stora boken om *Kant och metafysiken* från 1929. Han arbetar sig igenom den filosofiska traditionen, med en grundlighet och radikalitet som överträffar det mesta av det som görs idag. Han gör helt nya tolkningar av Aristoteles och Platon, den tyska idealismen och av tidens, historiens och meningsbildningens fenomen.

Det är först i början av 1930-talet, efter den ekonomiska kollapsen, som Heidegger börjar omstöpa sitt tänkande i termer av *det nationella* som en specifik *tysk* väg bortom angloamerikansk liberal kapitalism och rysk kommunism.

Strax efter Adolf Hitlers maktövertagande, våren 1933, skriver han till sin judiska väninna Elisabeth Blochmann att han känner sig ”fylld av en samlade kraft” och att han i samhället ser en ”vilja till

HISTORIA

Martin Heidegger

besinning” trots att ”missgrepp sker”, med vilket man får anta att han försöker släta över väninnans befogade oro. Några veckor senare låter han sig väljas till ny rektor för Freiburgs universitet. I sitt omsorgsfullt komponerade tal om ”Det tyska universitetets självhävande” framhäver han den tyska vetenskapliga kulturens uppgift. Talet vittnar om att han hoppades kunna spela en roll som intellektuell i Hitlers nya Tyskland.

Rektoratet kom dock att kantas av konflikter med myndigheter och kolleger, och han avgick efter mindre än ett år. När han inför reningskommissionen efter kriget försvarade ämbetet framhöll han att han försökt avvärja trakasserier mot judiska kolleger, vilket i vissa fall har kunnat beläggas. Och i sin sista intervju, publicerad efter hans död, tog han uttryckligen avstånd från nazisternas antisemitism.

Samtidigt finns det bevarade brev från denna tid som vittnar om antisemitiska tankefigurer. Och flera närstående personer, däribland Husserl, menade att Heidegger rörde sig i en sådan riktning.

Det är mot denna bakgrund man måste förstå de starka reaktionerna på publiceringen av de så kallade *Svarta häftena*, Heideggers tankedagböcker från 1931-69. Det rör sig om ett omfattande material som blandar samtidskommentarer med abstrakta filosofiska reflektioner. Många inlägg är kritiska mot den rådande ordningen. Men det är också här som han för första gången uttalar sig om det judiska och även kommenterar Förintelsen.

Hans anmärkningar om detta upptar en bråkdel av materialet. Men eftersom frågan är så laddad och det lilla han säger är så grovt, för att inte säga vulgärt, har det i ett slag ändrat premisserna för

diskussionen om Heidegger och antisemitismen.

Inte ens hans mest hårdnackade försvarare kan längre förneka att han åtminstone under denna tid tänkte i rasmässiga kategorier, där ”det judiska” knyts till en ”schackrande”, ”kalkylerande” och ”beräknande” mentalitet. Genom att knyta ”det judiska” till de negativa aspekterna av en teknisk

vetenskaplig modernitet: kontroll, rationalisering, förfrämmande, lyckas han också, i en anteckning, med konststycket att få den nazistiska folkmordspolitikerna att bli till en ”judarnas självförintelse”.

När vidden av dödslägen uppenbaras efter krigsslutet relativiserar han det i förhållande till den tyska civilbefolkningens lidande. Inte vid någon punkt tycks han ha varit förmögen att ta in och på allvar fullt ut besinna den mänskliga och filosofiska innebörden av detta historiska brott, trots upprepade försök från judiska vänner och elever efter kriget att få honom att träda fram i frågan.

Man kan fråga sig varför han sparade och lät publicera detta material? En möjlighet är att han faktiskt inte förstod dess sprängkraft, utan föreställde sig att det i övrigt skulle visa att han varit oppositionell. I vilket fall har det försatt tolkningen av hans verk i en ny situation. Hans kritik mot begränsningen hos den moderna tekno-vetenskapliga kulturen och dess makt- och kontrollbehov, och hans förordande av ett mer kontemplativt post-metafysiskt tänkande, har av vissa kritiker rentav pekats ut som en utväxt av en antisemitisk tankefigur. I ljuset av det stora inflytande som Heideggers tänkande haft och ännu har, kommer debatten om hans antisemitiska förvillelse att fortsätta.

JUDISK KULTUR I SVERIGE | SAMARBETE MED JUDISK KRÖNIKA

TAINTED GREATNESS HEIDEGGER & THE JEWS

ETT INTERNATIONELLT SYMPOSIUM SOM SAMLAR NÅGRA AV DE MEST FRAMSTÅENDE FÖRSKARNA INOM MODERN FILOSOFI FÖR ATT VÄRDERA HEIDEGGERS TÄNKANDE OCH FILOSOFISKA INFLYTANDE I LJUSET AV INNEHÅLLET I HANS PERSONLIGA FILOSOFISKA ANTECKNINGSBÖCKER *SCHWARZE HEFTE* SOM NYLIGEN BLIVIT ÖFFENTLIGGJORDA.

18 OKTOBER • KL. 11.00 • KONSTAKADEMIEN

MEDVERKANDE **HANS RUIN** SVERIGE • **MARION HEINZ** TYSKLAND • **RICHARD WOLIN** USA
PER SVENSSON SVERIGE • **JOSEPH COHEN** IRLAND • **SARAH HAMMERSCHLAG** USA
RAPHAEL ZAGURY-ORLY ISRAEL • **LARS DENCIK** SVERIGE

PROGRAMANSVARIG & REGI **LIZZIE OVED SCHEJA**

WWW.BILJETTFORUM.SE • WWW.JUDISKKULTUR.SE • INFO@JUDISKKULTUR.SE

Judisk kultur i Sverige
Jewish Culture in Sweden

JUDISK
KULTUR

GERALD & MONICA NAGLERS
STIFTELSE

KULTURRÅDET

Stockholms stad
Kulturförvaltningen

Minoriteters nya makt & den vite mannens död

I EN TID BESATT AV "REALITY"
HAR OCKSÅ HOLLYWOOD
GETT UPP DEN URVATTNADE,
NORMATIVA FAMILJEN. DET
MÄRKTES PÅ ÅRETS EMMY-
GALA I SLUTET AV SEPTEMBER,
DÄR PORTRÄTTERINGEN
AV DEN KULTURSPECIFIKA
JUDISKA FAMILJEN
PFEFFERMAN I DEN SVARTA
KOMEDIN "TRANSPARENT"
BLEV EN AV
VINNARNA.
ANNELI RÅDESTAD
INTERVJUAR MICAH
FITZGERMAN-BLUE,
MANUSFÖRFATTARE
TILL TRANSPARENT,
DEN MEST JUDISKA
SHOWEN NÅGONSIN.

-Det är i det här rummet som berättelserna skapas. Här har du hela säsong två av *Transparent*. I ena änden av Universal Studios i Los Angeles, visar Micah Fitzerman-Blue (MFB) in mig i ett litet rum, som inte ser mycket ut för världen. Här är väggarna täckta av whiteboardtavlor med namn på *Transparent*-karaktärer, scener och teman, allt nedklottrat med röd spritpenna.

– Just nu arbetar vi med berättelsen om den judiske sexologen Magnus Hirschfeld som levde i Berlin på 1920-talet. Forskare från hela världen kom till hans institut för att delta i studier kring kön och sexualitet. Hirschfelds arbete var banbrytande och låg 100 år före sin tid.

Efter studierna vid Harvard flyttade MFB till Hollywood, lite på vinst och förlust. I området Silverlake där

han och hans fru bosatte sig träffade han producenten och manusförfattaren Jill Soloway som skrev manus för succéshowen "Six Feet Under." Tillsammans grundade de East Side Jews, en judisk grupp som reflekterade de alternativa livsval och värderingar som många av områdets invånare har.

– Vi skapar lekfullt experimenterande judiska upplevelser som utforskar och tänjer på det judiska. Jag och Jill lärde känna varandra som samarbetspartners och när hennes pappa kom ut som transgender för två år sedan, och hon började skissa på en ny show, frågade hon om jag ville vara med.

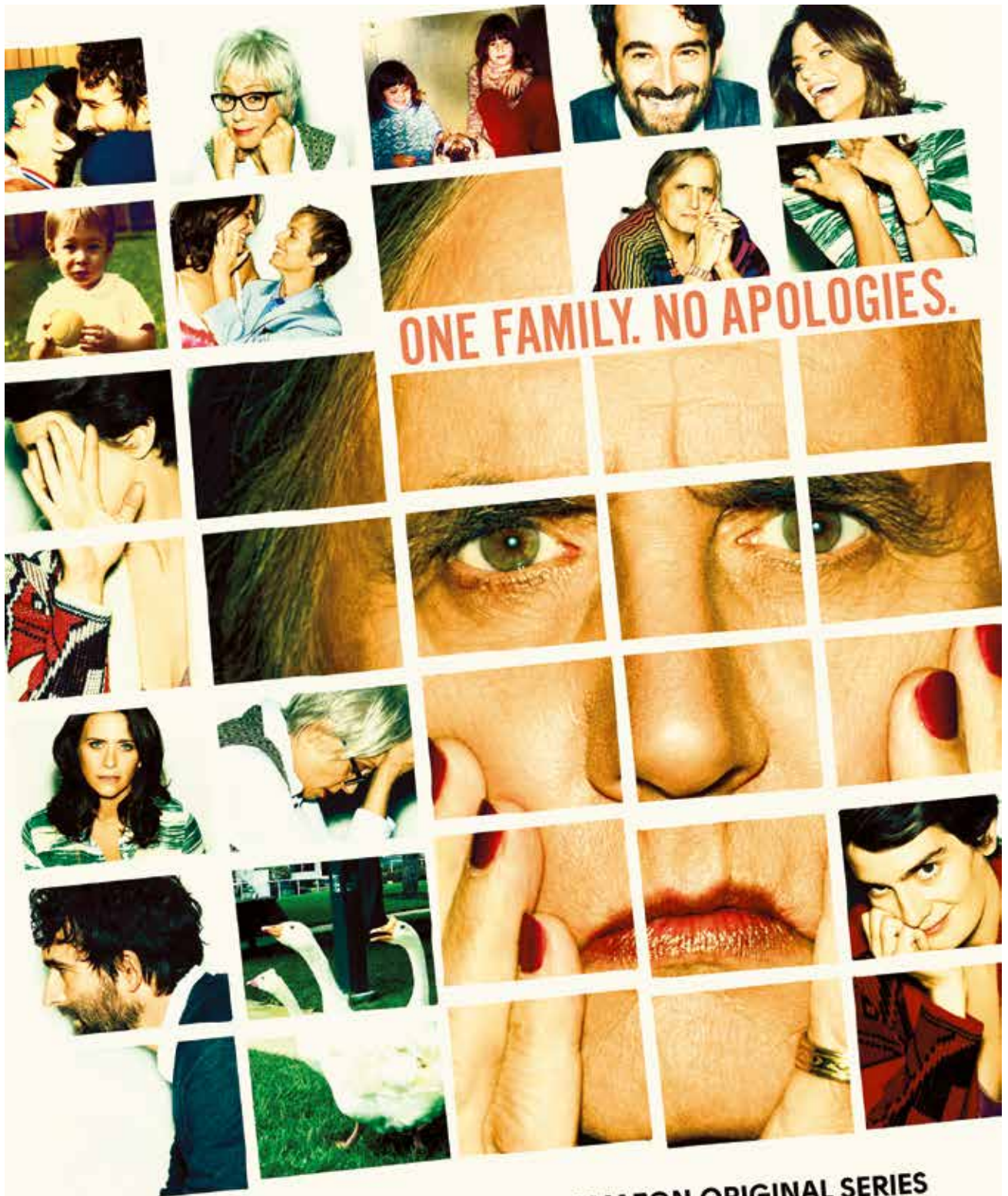
I "Transparent" följer vi den Los Angeles-baserade judiska familjen Pfefferman där de nu vuxna barnen är rätt vilsna och patriarken Mort Pfefferman efter 70 år som man väljer att bejaka sin transsexualitet och komma ut för sin familj. Resultatet är en berättelse

med flera dimensioner, en svart komedi som berör.

Varför tror du att "Transparent" har blivit en sådan succé?

– Jag tror att folk gillar berättelser som är emotionellt ärliga. Och så gör Jeffrey Tambor (känd från bland annat *MASH*) som spelar Mort Pfefferman, sitt livs roll. Mer än något annat tror jag att vi lever i en tid då vi intresserar oss för identitet och då trans communityn börjar få en starkare röst och bli mer synlig. Samtidigt har majoritetssamhället blivit beredd att lära sig och skapa mer utrymme för olika typer av människor.

JILL SOLOWAY HAR byggt "Transparents" manusteam efter sin upplevelse med författargänget bakom TV-serien "Six Feet Under". Författarna gör det som behövs för att skapa en totalt kreativ närvaro under arbetets gång. De bjuder in experter inom olika områ-

ONE FAMILY. NO APOLOGIES.

AN AMAZON ORIGINAL SERIES
TRANSPARENT

KULTUR

TV och film

FOTO: ARABELLA ANDERSSON

”ATT SKRIVA
MANUS FÖR
TRANSPARENT
HAR FÅTT MIG
ATT UPPTÄCKA
MIN EGEN
NAIVITET,
DUMHET,
IGNORANS
OCH
INTOLERANS.”

**BILDEN: Manus-
författaren
Micah
Fitzerman-
Blue**

den, ligger i en cirkel på golvet och drömmer tillsammans eller lyssnar på musik av inbjudna musiker, tills en viss scen lossnar.

– Manusförfattandet är lite som terapi. Vi pratar om allt. Om specifika händelser i våra liv, och av det blir det en berättelse. Det är bra att vi är totalt sju manusförfattare, annars skulle underlaget vara lite tunt. Och så har vi många olika röster. I skrivarteamet ingår trans- och cispersoner, hetro och gay.

Vad är normen i detta sammanhang? Och hur är det att vara en av få hetrosexuella vita män i skrivarteamet?

– Arbetet med ”Transparent” har fått mig att upptäcka min egen naivitet, dumhet, ignorans och intolerans. Det har gett mig en ökad förståelse och insikt i mitt privilegium som vit amerikansk man. Makten som du får, enbart genom att vara född till vit man i USA är helt otrolig. Jag är glad och stolt över att få vara del av en rörelse som håller på att ändra detta och som försöker skapa en vidgad definition av vad norm är och kan vara.

FÖRSTA SÄSONGEN AV Transparent fångar just detta normskifte: faderns död, männens överflödighet och transpersonen som hittar sin röst efter 70 år och utvecklas till sitt fulla jag. I Sverige talar man om att nästa politiska val blir ”kvinnornas val”. I USA är det många som hoppas att Hillary Clinton ska bli USA:s första kvinnliga president.

Hör allt detta ihop?

– Oh yes! Jag tror att det är svårare att vara man idag jämfört med tidigare. Definitionen av vad det innebär att vara man håller på att förändras, men det vi får istället är värt allt: att kvinnor liksom svarta män intar maktpositioner, människor som inte ser ut som vita män. Som vit man är jag glad över att få dela med mig av mina privilegier. Även om vår värld kanske inte blir bättre så tror jag att det på sikt blir en tryggare värld.

Finns det risker med det normfria samhället?

– Jag tror att det kommer öppna upp för kreativitet och möjligheter snarare än faror. Den enda risken jag kan föreställa mig är en vit majoritet, som känner sig trängd och överflödig, och som råkar äga en massa vapen.

Som vit man, känner du dig inte alls hotad?

– Nej, kanske är det mitt privilegium som talar, men det känns som om jag fortfarande har en plats vid bordet. Enligt min erfarenhet finns det utrymme för många fler när det inte är vita män som sitter vid makten.

Har du hjälp av att vara jude i din normkritiska förståelse?

– Absolut! Folk har hatat judar professionellt i tusentals år. Ibland

känner jag mig som ”den andre” ibland känner jag mig som juden, men för det mesta känner jag mig som en vit man. Det har varit judarnas privilegium i USA, att de kategoriseras som vita.

”Transparent” kallas den mest judiska serien någonsin, varför det?

– Transparent är en väldigt judisk show. Familjen Pfefferman är judisk, många av manusförfattarna är judar och vi försöker porträttera en Los Angeles-baserad judisk verklighet på ett så realistiskt sätt som möjligt. Hellre än att skapa en familj som alla ska känna igen sig i vill vi ligga så nära verkligheten som möjligt. Vi tror att det universella kan hittas i det specifika. Genom att vara så kulturspecifika som möjligt tror vi att tittare i Sverige kan relatera till det som sker. De kanske inte kan alla judiska helgdagar, men de känner igen sig i känslan som uppstår vid högtider och familjesammankomster.

Har ni fått några reaktioner från den judiska transgender communityn?

– Ja, de känner sig väldigt representerade i serien. Vissa tycker att det är lite för realistiskt och har uttryckt en oro över vad folk ska tycka när de får insyn i deras verklighet. Tänk om det missförstås eller om de kommer bli mer utsatta och hatade?

Vår känsla är: låt oss vara de vi är. Låt oss bjuda in folk och vara så inkluderande som möjligt.

.....
”Transparent” säsong 2 släpps den fjärde december.

Med musiken som vapen

I utställningen om den amerikanska folkmusikens renässans, på New Yorks stadsmuseum, står Theodore Bikel med som grundare av Newport Folk Festival, den plattform som introducerade Pete Seeger, Joan Baez och Bob Dylan för en bredare publik. I en hyllning till Theodore Bikel sände tv-kanalen Democracy Now! en timmes program om hans politiska gärning; om hans aktiva stöd för svartlistade ”kommunister” under McCarthy-regimens häxjakt på 1950-talet, om hans aktivism inom den amerikanska medborgarrättsrörelsen, om hans smuggelexpeditioner för att hjälpa sovjetiska judar och om upprop för beduinernas rättigheter i Israel. På frågan varför hans engagemang var så universellt svarade han att ”orättvisor som drabbar människor på grund av deras etnicitet eller hudfärg är en förolämpning mot den judiska sensibiliteten”.

Theodore Bikel föddes i Wien den 2 maj 1924. Hans far var en aktiv socialist och sionist och det föll sig därför naturligt att Theo, som han kom att kallas, fick sitt namn efter sionismens fader Theodore Hertzl vars födelsedag han delade.

När Theodore Bikel gick bort den 21 juli i år, 91 år gammal, släcktes lam-porna utanför Broadways teatrar. Sarah Schulman skriver om en jiddischist, folkmusiker, skådespelare, aktivist och humanist.

Gå in på Judisk Krönikas hemsida, judiskkronika.se och läs musikern Daniel Kahns, rabbin Morton Narrowes och sångerskan Anne Kalmerings tankar om Bikel.

Tretton år gammal upplevde han nazisternas intåg i Wien. Tack vare faderns sionistiska engagemang lyckades familjen få visum till Palestina. Theo som läste Hertzls utopiska bok *Altneuland*, inspirerades av pionjärerna och flyttade till kibbutz Kfar Hamaccabi utanför Haifa. Men jordbruk intresserade honom inte och så småningom flyttade han till Tel Aviv.

De tre största teatrarna i Palestina bestod då av den ryskinfluerade Habimah, fackföreningsstyrda Ohel och den satiriska antikononialistiska Matateh. Theo uppträdde med Habimah, men var missnöjd med anställningsvillkoren och fortsatte på Matateh, innan han tillsammans med Millo Pacovsky grundade Teatron Cameri.

1946 köpte han en enkelbiljett till London och kom in på Royal Academy of Dramatic Art. Hans förmåga att befinna sig i centrum för politik, kultur och musik gjorde att hans hem på 68 Carlton Hill blev en samlingspunkt för såväl Tennessee Williams som prins Aleksandar av Jugoslavien. En kväll hamnade han på en middag med David Ben Gurion som var i London för att förhandla om Israels självständighet. Trots att

Ben Gurion dömde ut jiddisch som ett judiskt språk bad han Theo att sjunga sionistiska sånger på jiddisch. Theo sjöng och Ben Gurion grät.

Vänskapen med Tennessee Williams gav honom en roll i Sir Laurence Oliviers uppsättning av *A Streetcar Named Desire*. Efter det följde roller i amerikanska filmer som *The African Queen* och *Never Let Me Go*.

När han blev erbjuden att spela Tevje i Sholem Aleichems ”Spelman på taket” tvekade han inte. I barndomsheimmet i Wien fyllde 26 volymer med Sholem Aleichems verk bokhyllorna. Theo såg det som ett uppdrag att få alla, oavsett bakgrund, att känna medlidande för och skratta med människorna i Anatevka. I sitt politiska engagemang drog han ofta paralleller till invånarna i Anatevka och sa att de hade lika mycket gemensamt med förtryckta svarta medborgare i Sydafrika som med beduiner i Israel.

När han i somras fick ta emot YIVO-institutets pris för sitt engagemang för jiddisch avslutade han sitt tal med att hålla upp sin gitarr och säga: ”detta är det enda vapen jag erkänner”.

EN SVUNNEN VÄRLD

”Varje kök har sin berättelse.

Det judiska kökets berättelse handlar om ett folk som ryckts upp med rötterna, och dess svunna värld” skriver Claudia Roden i sin prisbelönade bok *The Book of Jewish Food – an Odyssey from Samarkand to New York*.

Hennes egen värld försvann för 60 år sedan:

”Jag föddes i Zamalek, en välbärgad del av Kairo, med palmer, vackra hus och trädgårdar med bougainvillea och jasmin. Från fönstren kunde vi se Nilen med sina förbiglidande feluccas. Det var en värld som fick sitt slut 1956, under kriget mellan Egypten och Israel.”

Claudia Rodens familj flydde till London. Där, på Woodstockgatan, var det som om de aldrig hade lämnat Kairo. Doften av fräst lök, mald koriander och puddingens rosenvatten förstärkte minnet av en svunnen värld.

CLAUDIA RODENS DUKKAH

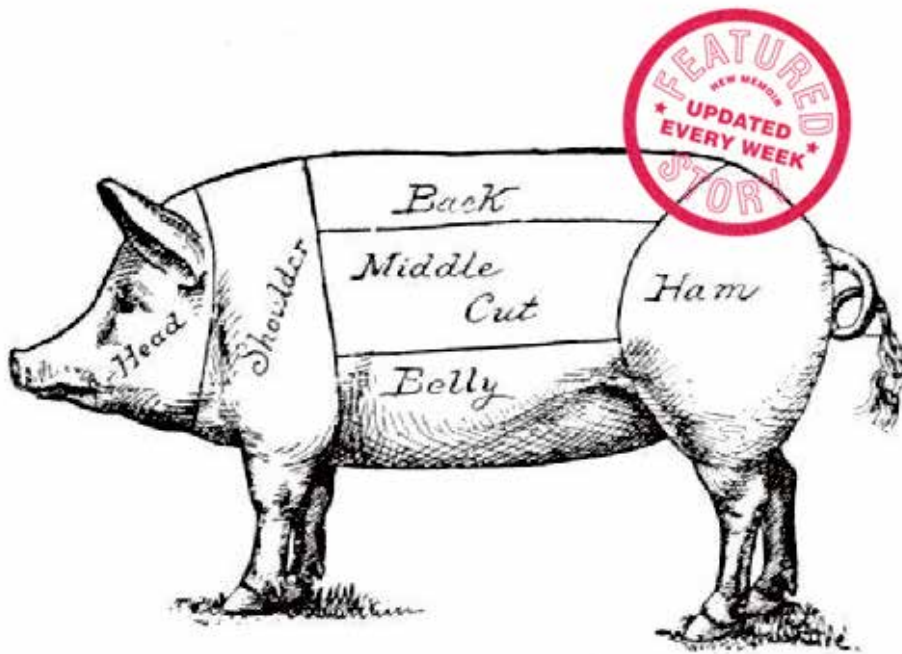
Dukkah är en populär egyptisk kryddblandning av rostade nötter och frön som strös på bröd, kött, ris eller grönsaker.

INGREDIENSER

60 g skällade hasselnötter
250 g sesamfrön
125 g korianderfrön
60 g kumminfrön
Salt och peppar

Rosta nötter och frön separat i en torr stekpanna, 1-2 minuter eller tills hasselnötterna och sesamfröna börjar få färg och koriander- och kumminfröna börjar avge sin arom. Rör om konstant. Lägg allt i en matberedare. Salta och peppra. Mal blandningen tills den har blivit till lagom stora bitar, men inte helt nedmalad. Tillsätt mer salt och peppar efter smak.

Minns du första gången du åt gris?

Vi har alla en relation till fläsk. Somliga har aldrig ätit gris, andra äter det utan några betänkligheter. Den amerikanske matvirtuosen Jeffery Yoskowitz insåg att han och andra behöver tala om hur det kändes första gången, vad vi tänkte och varför vi gjorde det. Därför startade han bloggen *Pork Memoirs* som bland annat uppmärksammats av *Forward*, *Haaretz* och *Bon Appétit*. Läs mer om Yoskowitz och hans blogg i nästa nummer av *Judisk Krönika*. Då vill vi dessutom publicera svensk-judiska minnen från första gången. Minns du när du tvingade i dig fläskkorven på dagis, fastän du visste att det var fel? Eller när du för första gången beställde en baconburger?

Skicka din berättelse till gästredaktör Ricki Neuman: neuman.ricki@gmail.com.

JUDISK
KRÖNIKA

Gå med i bokcirkeln S'farim!

Ett samarbete mellan Judisk Krönika och Judiska Museet.

VI LÄSER: *Arons bok* av Jim Shepard.

VI MÖTS: på Judiska Museet i Stockholm 12 nov. kl. 19.00. Annika Hermele, bibliotekarie på Stadsbiblioteket i Stockholm, leder en inspirerande kväll om boken. Antalet platser är begränsat och deltagarna förväntas ha läst boken innan vi ses. Anmäl dig till info@judiska-museet.se senast den 5 nov.

Aron är en egensinnig pojke som tillsammans

med sin familj förs från den polska landsbygden till Warszawas getto. Där riskerar han sitt liv tillsammans med en handfull andra pojkar och flickor genom att smuggla varor över gettots murar. Så småningom räddas Aron från gatan av Janusz Korczak, en polsk-judisk läkare känd i hela Europa som en av de främsta förespråkarna för barns rättigheter.

Mer information om bokcirkeln hittar du på: judiskkrönika.se

PODDTIPS!

Sounds Jewish

Från ångbad till bar-mitsvaminnen, *Sounds Jewish* berättar historier om judiskt liv i världen. Producerad av det London-baserade kulturcentret JW3 i samarbete med *The Guardian*.

Sipur Israeli

Israel Story eller *Sipur Israeli* är inspirerat av *This American Life* och berättar långa, verklighetsbaserade berättelser ur människors liv i Israel.

Länkar till poddarna hittar du på: judiskkrönika.se

DELTA I ETT
5000-ÅRIGT
SAMTAL

JUDISKKRONIKA.SE

TILL SIST

Jackie Jakubowski

3 FRÅGOR TILL

Jackie Jakubowski

ETT MÖTE DU MINNS BÄST UNDER DINA 35 ÅR SOM CHEFREDAKTÖR?

Det var en natt då Saddam Hussein under det första Gulfkriget sände missiler mot Tel Aviv. Jag väntade på Ben Gurion-flygplatsen på ett El Al-plan, det enda flygbolag som i dessa dagar förband Israel med omvärlden. Jag skulle rapportera för Judisk Krönika om stämningen i landet.

Det hade gått larm natten innan och planet, fullastat med judiska invandrare från Sovjet, fick vända tillbaka till Budapest. Det som slog mig mest var känslan av utsatthet och övergivenhet denna natt och tidiga morgon i en spöklikt tom vänthall.

Men plötsligt var de där, drygt tre hundra sovjetiska judar. Omtumlande och tysta väntade de tålmodigt på sina gasmasker (vilket välkommande!) och inregistrering, innan Eggebussarna skulle föra dem till olika mottagningscentra i Israel.

Trots oron och de ständiga hoten om gasanfall landade 14 000 sovjetiska judar i Tel Aviv under krigsveckorna i början av 1991.

Två månader senare befann jag mig igen på flygplatsen och bevittnade när tusentals etiopiska judar landade i Israel. Under 30 timmar förflyttades 14 000 etiopiska judar till sitt nya hemland.

Aldrig har Israels existens känts så självklar och så relevant som under dessa omtumlande möten.

HUR TROR DU JUDISKT LIV SER UT I SVERIGE OM 50 ÅR?

Ja, vem vet hur Sverige, ja världen, ser ut om 50 år? En sak är jag dock övertygad om: vi står idag vid ett vägskäl som kommer att avgöra Europas, och vår, framtid. Vi har bara sett en föraning av den värld våra barn kommer att leva i: miljoner människor på flykt från Mellanöstern och Nordafrika; europeiska stater som inte kan hantera flyktingvågorna och integrationen av dem som söker sig hit; invandrare och flyktingar som söker skydd och möts med rasism och främlingsfientlighet i ett Europa som alltmer isoleras från sin krigsdrabbade omgivning.

Vi lever alla, och kommer att leva så i fortsättningen, mitt i ett hav av religiösa konflikter, med ursprung i en annan tid och i andra delar av världen, med en världsomspännande terrorism som främsta vapen. Den judiska minoritetens existens i Sverige, liksom i andra diasporaländer, hotas av radikal islamism och högerextremism som närs av traditionell europeisk antisemitism och av ett invandrat judehat (ofta maskerad till "Israelkritik").

Det finns ingenting som tyder på att detta hot kommer att upphöra de kommande decennierna.

Vårt svar till dem som sprider hat och våld är att trots allt slå vakt om tolerans och demokrati, humanism och kunskapssträvan. Sådan har det judiska folket överlevnadsstrategi varit under millennierna. En sådan judisk framtid hoppas jag också för våra barn om 50 år.

DU HAR FÅTT FLERA PRISER DE SENASTE MÅNADERNA, BL.A. HELGE AX:SON JOHNSONS STIFTELSES LITTERATURPRIS FÖR "FRAMSTÅENDE ESSÄISTIK", JOURNALISTPRISET AV STOCKHOLMS UNIVERSITETS JURIDISKA FAKULTET, PUBLICISTKLUBBEN OCH ADVOKATSAMFUNDET. FÖRUTOM ÄRAN OCKSÅ 60.000 KR I PRISPENGAR. VAD SKA DU GÖRA FÖR ROLIGT MED PENGARNA?

Ingenting är planerat, men jag har några idéer. Nu när jag har mer tid ska jag hälsa på min släkt i Tel Aviv. Och så skall jag låta installera ett nytt avloppssystem på min favoritplats i världen – min lilla ö i den stockholmska skärgården, där jag också vill tillbringa mer tid, läsa skönlitteratur och skriva essäer i DN.

Sedan skall jag bjuda min fru på middag på den vackra ångbåten Storskär, under en tur mellan Strömkajen och Vaxholm.

